

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

з української мови

на тему:

**ОДНОСКЛАДНЕ ПРИСЛІВНИКОВЕ РЕЧЕННЯ
В ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС**

здобувача ступеня вищої освіти магістр
спеціальності 014.01 Філологія.
(Українська мова і література)
Харкавої Наталії Олексіївни

Науковий керівник – кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови

Гороф'янюк Інна Валентинівна

Розширена шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Голова комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

У роботі дотримано принципу академічної доброчесності _____ Харкава Н. О.

м. Вінниця – 2018 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ І ЇХ МІСЦЕ В ПАРАДИГМІ УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА	6
1.1. Односкладність як синтаксичне явище.....	6
1.2. Сутність односкладних речень і їх місце в парадигмі українського мовознавства.....	14
1.3. Односкладне речення як формально-синтаксична одиниця.....	32
1.4. Прислівниковий структурно-семантичний тип односкладного речення.....	36
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ОДНОСКЛАДНИХ ПРИСЛІВНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС	60
2.1. Семантичні особливості якісно-кількісних прислівників у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос.....	60
2.2 Семантичні параметри головного компонента односкладних прислівникових речень у малій прозі Марії Матіос.....	74
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94

ВСТУП

Односкладні речення привертали увагу мовознавців у різних аспектах. Перші спроби дослідити природу та структуру односкладних речень було зроблено в наукових розвідках представників психологічного та логіко-семантичного підходу вивчення мовної системи.

Значну увагу вивченню головного компонента односкладного речення як виразника предикативності в 60-ті – 70-ті рр. ХХ ст. приділяли Л. А. Булаховський, Н. Ф. Завгородня, Ф. П. Смагленко, О. С. Мельничук, П. С. Дудик. У цей же час були спроби визначити сутність, типи та структуру односкладних речень. Зокрема цим питанням займалися В. А. Белошاپкова, Г. О. Золотова, Т. П. Ломтєв, А. М. Мухін, Н. Ю. Шведова, І. І. Слинько, О. С. Мельничук, Н. Л. Іваницька.

У 80-ті – 90-ті рр. ХХ ст. став поширеним комплексний підхід до вивчення односкладних речень, який безпосередньо ґрунтувався на аналізі їхніх формальних і семантичних ознак (В. В. Бабайцева, О. І. Москальська, В. Д. Климонов, С. І. Сятковський, Й. Ф. Андерш, К. П. Югай). Комплексний підхід сприяв глибшому осмисленню сутності односкладних речень, а також актуалізував проблему їх класифікації, насамперед за морфологічними (П. О. Лекант, І. Р. Вихованець, М. В. Мірченко, В. А. Городецька), структурно-семантичними (А. П. Загнітко), функціонально-синтаксичними (Л. О. Кадомцева) ознаками.

Новим етапом у дослідженні односкладних речень став функціонально-семантичний підхід, на основі якого розвинулося студіювання функціонального навантаження компонентів їхньої семантичної структури (О. О. Правда, О. В. Борисова, О. С. Сазонова, Л. М. Коваль).

Актуальність дослідження зумовлена потребою цілісно проаналізувати кореляції формально-синтаксичного прислівникового типу односкладних речень української мови з його семантико-синтаксичними відповідниками, систематизувати ці кореляції залежно від засобів вираження головного компонента в межах вищезазначеного типу односкладних речень, створити типологічні характеристики головного компонента односкладних

речень за співвідношенням їхніх формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак. На сьогодні в українському мовознавстві граматичних студій на матеріалі текстів Марії Матіос не було проведено, саме тому дослідження односкладних прислівникових речень у дискурсі цієї письменниці є актуальним.

Метою нашої **роботи** є з'ясування лінгвістичної сутності прислівникового структурно-семантичного типу односкладного речення у дискурсі Марії Матіос.

Досягнення задекларованої мети зумовило вирішення таких **завдань**:

- 1) розкрити сутність поняття «односкладність» як синтаксичного явища;
- 2) пояснити місце односкладних речень у парадигмі українського мовознавства;
- 3) обґрунтувати односкладне речення як формально-синтаксичну одиницю;
- 4) проаналізувати прислівниковий структурно-семантичний тип односкладних речень на матеріалі текстів Марії Матіос.

Об'єктом дослідження стали семантичні параметри головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос.

Предметом дослідження є семантичні особливості якісно-кількісних прислівників у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос.

Емпіричною базою магістерської **роботи** слугували художні твори Марії Матіос, а саме: «Апокаліпсис», «Життя коротке, щоб казати ні», «Жіночий аркан», «Жіночий аркан у саду нетерпіння», «Кулінарні фіглі», «Майже ніколи не навпаки», «Містер і місіс Ю в країні укрів», «Москалиця», «Нація», «Не плачте за мною ніколи», «Приватний щоденник», «Солодка Даруся», «Фуршет», «Хроніка українського самашествія», «Чотири пори життя», «100 тисяч слів про любов включаючи виклики», з яких вилучено 286 односкладних прислівникових речень.

Основним методом дослідження наукової роботи є описовий, метод суцільної вибірки. Додатково використовувалися прийоми системного, порівняльного та квантитативного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в науковий обіг введено значний, не досліджуваний раніше матеріал (286 прислівникових односкладних речень із художніх творів Марії Матіос); скласифіковано прислівникові односкладні речення відповідно до якісно-кількісних семантичних параметрів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані під час вивчення синтаксису в загальноосвітніх школах, викладання спецкурсів з синтаксису для студентів вищої освіти, для створення довідників, підручників, посібників. Проаналізований матеріал матиме й прикладне застосування для проведення граматичних студій на матеріалі творчості Марії Матіос.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження були опубліковані у двох статтях: *«Семантичні особливості якісно-кількісних прислівників у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос»* («Філологічні студії», Вінниця, 2017), *«Семантичні параметри головного компонента односкладних прислівникових речень у малій прозі Марії Матіос»* (у співавторстві) («Філологічний часопис», Умань, 2017; збірник внесено до Міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів (Розділ 1. *«Сутність односкладних речень і їх місце в парадигмі українського мовознавства»*; Розділ 2. *«Семантичні параметри односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос»*), висновків, списку використаної літератури (109 найменувань), списку використаних джерел (16 найменувань). Загальний обсяг магістерського дослідження становить 94 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

СУТНІСТЬ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ І ЇХ МІСЦЕ В ПАРАДИГМІ УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

1.1 Односкладність як синтаксичне явище

Найбільш ґрунтовне тлумачення поняття «односкладне речення» подає А. П. Грищенко в енциклопедії «Українська мова». Односкладне речення – тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами (другорядними членами) головного члена, що виступає засобом вираження предикативності. Головний член односкладного речення не співвідносний ні з підметом, ні з присудком, хоч формально може уподібнюватися до одного з головних членів двоскладного речення. На відміну від неповного речення, в якому один з пропущених (словесно не виражених) головних членів компенсується засобами контексту, в односкладному реченні головний член виступає незалежним компонентом структурної схеми. Внутрішньо типологічна класифікація односкладного речення визначається взаємодією граматичних і семантичних ознак дієслівних, іменних і прислівникових форм, які визначають типологічну природу і синтаксичну семантику односкладного речення, а отже поділ їх на означено-особові речення, неозначено-особові речення, узагальнено-особові речення, безособові речення, інфінітивні речення, номінативні речення, прислівникові речення й генітивні речення.

Структурну основу означено-особових, неозначено-особових і узагальнено-особових речень становлять головні члени (предикати), які виражаються дієслівними особовими формами, причому строго фіксованими для кожного різновиду, а саме: означено-особове речення повідомляє про дію (стан), носієм якої виступає мовець (головний член виражається дієслівною формою 1-ої особи) або адресат мовлення (головний член виражається дієслівною формою 2-ої особи дійсного або наказового способу): *Вперше бачу цю картину; Коли повертаєшся з відпустки? Вчасно виконуй*

(виконуйте) всі завдання; Під хатою заночуєм, сину мій Іване; Світи, світи, місяцю, гей, гей; Піди, загороду почисть; Глянь на мене; Змилюйтесь... люди... я нічого не винен; Лечу на дикому коні; Та йдучи, міркую сам собі з собою; Збуди його, заграй з ним, спитай синє море; Сміло сядьмо; Пише; Зробить. В неозначено-особовому реченні повідомляється про дію (стан), що стосується неозначеного діяча (носія) і формально виражається дієсловом 3-ої особи множини, в якій морфологічне числове значення трансформується у семантико-синтаксичне значення неозначеності: *«Яругу перегороджують товстою дамбою-греблею. Потім женуть пульпу, створюють подушку, зайвину вод скидають у дренажні канали...»;* *На конференції доповіді читали різними мовами; Про зміни в розкладі занять повідомлять вчасно; Багато таких суден тепер списують, ріжуть, вантажать на платформи й відправляють на металургійні заводи; Переб'ють усіх окупантів та запроданців і піднесуть над містом червоний прапор; Зігнали людей, кого постріляли, інших забрали в город; Трусять, в'язуть і б'ють; Чуєте, як у селі співають; Латину тільки що сказали, що од Енея єсть послы; З ліній забрали грабарів, ратників, запасних та рекрутів; Найкращу молодь у кілька день забрали в новобранці; Благодійну теплоту сонця цієї пори однаково сприймали, благословляючи природу, і в Новосілках на Полтавщині, і в одному прикордонному містечку; Про циганську ніч мені розповіли недавно; Висунули мене кандидатом у депутати; Світить білолиций на всю Україну, світить... а чи бачить мою сиротину, Оксану з Вільшани, мою сиротину; Де її мордують, де вона воркує; Куди везуть; Цього їм не скажуть; Де стрінуться з ворогом; Мене призначили завідувати Житомирською партійною школою, але польський прорив припинив цю роботу; Наші відступили до Києва, а мене відправили в підпілля польське; Мені вже нагадували про це; Підписали наказ по інституту, і все; Вас просять взяти сказане до уваги; Сядь, коли просять; Ідіть, коли кличуть; Оповідали, що на похороні мами він хотів забрати її, маленьку, до себе, хоч мав своїх троє дітей; Про людину кажуть, що вона велетень, бог, гігант; Згодом дитина, як то кажуть, виладніла і, на радість*

Аркадієві, скидалася більше на хлопця, ніж на дівчинку; Уже **відкрили** новий кінотеатр; Чи **організуюватимуть** міський ярмарок у цьому році; Для захисту своєї влади дозволу **не беруть**; **Не знають**, куди **ховатися**, звідки небезпека; **Завели** в глинища та й **побили** усіх; А кого **не знайшли** – хати **попалили**. В узагальнено-особовому реченні дія (стан), виражена дієслівними формами 2-ої особи однини дійсного і наказового способів та 3-ої особи множини дійсного способу, стосується діяча (носія) узагальненого значення: На кожний гук **не одгукнешся**; **Не питай** старого, а бувалого; У колективі нічиєї межі **не переореш**; Ложки за вухо **не занесеш**; Гірко заробиш, солодко з'їси; Хліб-сіль **їж**, а правду **ріж**; Давніх друзів **не забувають**, а при горі **споминають**; Курчат восени **лічать**; Дарованому коневі в зуби **не дивляться**; Решетом воду **не носять**; **Дивиться** лисицею, а **думає** вовком; **Що маємо** – **не дбаємо**, а **втративши** – **плачем**; **Цілив** у ворону, а **попав** у корову; **Працюватимеш** вволю – **матимеш** долю; **Здобудеш** освіту – **побачиш** більше світу; **Не хвались**, як їдеши у поле, а **хвались**, як їдеши з поля; По ниточці **дійдеши** до клубочка; **Що було** **набігаєшся**, **нагуляєшся** з хлопцями по тих горах, по тих долинах; **Що було** **накупаєшся** в Росі, **налазишся** по тих високих скелях високих, де птиці в'ють гнізда, а **прибіжиш** **було** додому, чи з'їси шматок хліба, чи й ні – **де впадеши**, там і зараз **заснеш**, чи в хаті, чи й під хатою на призьбі; **Підеши** тією стежкою, **гдянеш** кругом себе, і скрізь **бачиш** зелене, зелене море верб, садків, конопель, соняшників, кукурудзи та густої осоки; **Знаєши** людину, **оцінюєши** її з того, що **знаєши**, – таким **створиши** собі постійний образ тієї людини, свого друга; Другим ми часто **пророкуєм**, як знахарі, чуже **толкуєм**; Буває, що замість того, щоб допомогти, ми тільки **співчуваємо**; **Що ти вдієши**, коли ти йому **допомагаєши**, а він часто користується цією допомогою. Денотативну основу неозначено-особового речення становить конкретна позамовна ситуація, в якій реалізується відповідна дія (стан) з визначеною часовою віднесеністю: Біля озера (**будували** – **збудували**, **будують**, **будуватимуть** – **збудують**) санаторій. Що ж до узагальнено-особового речення, то воно не описує конкретної позамовної ситуації, тому що

головний член, виражений дієсловом 3-ої особи множини, означає фактично позачасову, узуальну предикативну ознаку, приписувану узагальненому носієві: *Перед вживанням цю мікстуру обов'язково підігривають; Не питають, чи хутко, а питають, чи добре.* Безособове речення – це клас односкладних конструкцій, внутрішньо диференційований за синтаксичною семантикою і формальним вираженням головних членів (предикатів), що означають дію або стан безвідносно до діяча або носія стану. Традиційно за основу диференціації обирають морфологічний характер головного члена, що проектується на формування відповідних значеннєвих модифікацій безособового речення. Розрізняють два підкласи безособових речень – дієслівні й недієслівні. В дієслівних конструкціях головний член виражається власне безособовими або ж уживаними в їхньому значенні дієсловами повної часової парадигми, функціонування яких обмежується тільки 3-ю особою однини (у випадках минулого часу – тільки формою середнього роду): *Вечоріє (Вечоріло); Пече в грудях; В зіниці бризнуло вогнями. Трамваєм жовтим продзвеніло, блимнуло синіми очима і в сніжну далеч відшуміло; Світало; Надворі стало сіріти; У грудях дух затисло; Кожному тоді наче бракувало невгамовного веселого подоляка; Розумієш, романтикою давніх днів пахне; За Вкраїну замучено Степана; Мені не спиться; Прожекторами небо пописано; Може, задоцить, то й одягнеш; Розвиднювалось, але сонця ще не було; Тим часом розвиднялось, світало; На жаль, ніяк ще не світалось; Світало і хмарилось.*

Структурну основу недієслівних безособових речень становлять:

- 1) предикативні прислівники, орієнтовані на формування семантико-синтаксичного значення стану особи або навколишнього середовища: *Прикро, геть нікудишньо стало на душі...*; 2) предикативні прислівники і слова з модальним значенням типу *варто, необхідно, можна, потрібно, слід, доцільно*, поширені залежним інфінітивом: *Як весело було широкими грудьми повітря краяти*; 3) іменники типу *жаль, гріх, сором, досада, час*, транспоновані в предикативну синтаксичну позицію: *Жаль стало батька*; 4) предикативні форми на *-н(о), -т(о)* віддієприкметникового походження:

Позбирано всі овочі доспілі і вже заморським продано купцям; 5) лексеми з квантитативним значенням: *Цього року грибів багато*. У структурі безособового речення знаходить опосередковане вираження носій предикативної ознаки в широкому розумінні, напр.: *Дітям було весело на прогулянці*. Відповідно безособові речення кваліфікуються як такі, що мають денотативно-поняттєві суб'єкти, виражені у структурі речення іменником або займенником у формі давального відмінка [Грищенко 2004: с. 428].

Просте (у тому числі й односкладне) речення здебільшого досліджують на чотирьох рівнях: власне семантичному, семантико-синтаксичному, формально-граматичному, комунікативному (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський) [Брицин 2003: с. 59–63].

Семантика односкладного речення пояснює особливості його граматичної структури, зумовлює їх. Унаслідок цього виділяють логічну і синтаксичну семантику (перша є підґрунтям другої). Семантико-синтаксичний аспект описує процес перетворення логічного змісту думки в значення речення [Кухарева 2003: с. 15].

У сучасній лінгвістиці існує два основних підходи до вивчення односкладного речення: конструктивний і комунікативний. Конструктивний підхід пояснює всі синтаксичні особливості, використовуючи формальний аналіз граматичної будови речення. Комунікативний аспект спрямований на дослідження різноманітних модифікацій речення у певних мовленнєвих ситуаціях [Брицин 2003: с. 57].

Односкладні речення є феноменом української мови, який дуже неоднозначно трактують різні дослідники, тому формальний аналіз цих синтаксичних одиниць сприятиме виробленню чіткіших критеріїв стосовно них. Пошук шляхів адекватного опису односкладних речень робить необхідним розгляд ряду методологічних питань. Чи є ці структури похідними утвореннями від двоскладних? Чи доцільно застосовувати до них спільний поняттєвий апарат? Особливо гострі суперечки серед дослідників викликає лінгвальний статус конструкцій із лексично не вираженим

дієслівним присудком у формах I і II особи теперішнього та майбутнього часу й наказового способу та лексично не вираженим (нульовим) підметом у формі I та II особи займенникових іменників (так звані означено-особові речення), речень із лексично вираженим дієслівним присудком у формах III особи множини теперішнього й майбутнього часу, у формі минулого часу множини та лексично не вираженим (нульовим) підметом (так звані неозначено-особові речення), конструкцій із лексично вираженим дієслівним присудком у формах II особи однини (рідше-множини) теперішнього та майбутнього часу й наказового способу з узагальненою семантикою та лексично не вираженим (нульовим) підметом (так звані узагальнено-особові речення). Наявні дві їх основні кваліфікації: як односкладних конструкцій і як двоскладних речень [Коваль 2015: с. 24].

У «Синтаксисі української мови» К. Ф. Шульжука використано усталену в сучасному східнослов'янському мовознавстві класифікацію односкладних речень, за якою виділяють означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні речення [Шульжук 2004: с. 218]. Кожна група має свої стильові особливості і параметри використання в літературі.

Активністю вживання в художній літературі вирізняються неозначено-особові та узагальнено-особові речення. Особливість неозначено-особових речень полягає в тому, що основну увагу зосереджують на факті, події. Особа-діяч є або неназваною, або неозначеною, оскільки для мовця це несуттєво. Отже, акцентують на виконуваній дії й об'єкті цієї дії, а виконувач залишається на другому плані. Напр.: *Таких, як правило, недолюблюють, оскільки вони незручні в стосунках. Бо кажуть правду; Література в Україні ще не покликана... Нас не кличуть; У нас сахаються консерватизму, як чорт ладану.* Основне значення дієслівної форми в неозначено-особових реченнях – саме неозначеність, а не множинність виконувачів дії.

Головним критерієм виділення узагальнено-особових речень виступає їхня семантика, що знаходить максимальне вираження в прислів'ях і приказках.

На думку І. Я. Завальнюк, мовний зміст узагальнено-особових речень буде варіюватися залежно від міри співвідношення з об'єктами реального світу – мовець або обере його для позначення всієї множини стереотипних ситуацій безвідносно до окремої людини, часу чи місця (функція узагальнення), або для позначення однієї ситуації з цієї сукупності з вказівкою (функція конкретизації). Напр., речення з абстрактним значенням: *Кажуть, не поспішай поперед батька в пекло... Будеш мати купу проблем;* речення з конкретним значенням: *Дніпро! Неси і зараз на своїх прозорих водах у світ широкий наші прагнення, вболівання, нашу надію, нашу перемогу; Я кажу йому: ти, брате, не турбуйся. Куй залізо, поки тепле; Видряпавшись на хребет, ти стаєш мов укопаний.* Останнє речення, незважаючи на свою формальну двоскладність, набуває узагальнено-особового значення, виконує функцію конкретизації. Речення такого типу кваліфікують як речення з частковим узагальненням [Завальнюк 2007: с. 114].

Головною в сучасному мовознавстві залишається думка, висловлена в дослідженнях О. С. Мельничука: «Односкладні речення є спеціальною формальною категорією двоскладних речень у результаті розвитку формальної диференціації первісних граматично не оформлених речень» [Брицин 2001: с. 85]. Справді, трансформуючись, речення мали б втрачати свою інформаційну повноту, частину свого стилістичного потенціалу, але односкладних структур це не стосується. Інформаційна завершеність чи незавершеність такого речення повністю залежить від наміру мовця. Напр.: *Від твору віє прагненням до оновлення світу, прагненням до заснування його на основі справедливості і Треба суворості, витримки, праці.* У першому реченні виокремлюють об'єкт і суб'єкт дії, у другому – свідомо уникнуто конкретизації змісту: *нам, йому, їй треба суворості, витримки, праці.* Деякі

науковці припускають, що з семантико-синтаксичної точки зору односкладні речення, за незначними винятками, не є однокомпонентними структурами [Брицин 2001: с. 82]. Крім того, актуальним є дослідження особливостей функціонування таких конструкцій у різних сферах людської діяльності, а також в різних стилях української мови.

І. Я. Завальнюк стверджує, що односкладність – синтаксичне явище, що перебуває в центрі уваги лінгвістів. У сучасному мовознавстві зазнають нового осмислення такі категорії, як функції односкладних речень, прийоми їх композиції в тексті, добір і спеціалізація в конкретних ситуаціях спілкування. Односкладні конструкції специфічно виявляють себе в різних сферах. Вони є відміною ознакою сфери художньої літератури, виконують у ній особливу функцію – максимально об'єктивно відобразити навколишню дійсність. Вивчення різних аспектів функціонування односкладних речень сприяє вдосконаленню самого художнього стилю. Специфіка ж використання односкладних речень у сфері літератури засвідчує виразний національний спосіб формування і висловлення думки синтаксичними засобами [Завальнюк 2007: с. 115].

Отже, односкладні речення в синтаксисі сучасної української літературної мови виявляють відносно типів різну продуктивність, тобто є функціонально різними. Їхню характеристику всередині традиційно окреслених моделей варто здійснювати саме з точки зору його функційних різновидів – єдиного граматичного критерію, який піддається однозначному визначенню. Парадигми односкладних речень сучасної української мови не представляють собою усталену систему. Вони виникли з певних мовних перетворень і продовжують варіюватися і донині. Тому парадигматичні відношення односкладних речень варто досліджувати не тільки з погляду синхронії, а й діахронії.

1.2 Сутність односкладних речень і їх місце в парадигмі мовознавчої науки

Речення з одним головним членом посідають особне місце в синтаксичній системі мови. Це специфічні за будовою, значною мірою і за змістом та виконуваною стилістичною функцією синтаксичні одиниці. За особливостями семантики і способами вираження головного члена односкладні речення поділяють на кілька різновидів.

Терміни «двоскладні речення» і «односкладні речення» запровадив і обґрунтував О. О. Шахматов у праці «Синтаксис російської мови».

Будь-яке односкладне речення (як і двоскладне) є двобічною конструкцією: мовною, оскільки структурно-граматичні (синтаксичні) моделі односкладних речень закріплюються і зберігаються в колективній свідомості осіб, які належать до певного етносу, і мовленнєвою структурною одиницею, бо, становлячи елемент усенародної мови, односкладні речення формуються й реалізуються в мовленні кожної окремої особи. Односкладні речення, як і двоскладні, також підлягають аналізу у вимірах: загальнореченнєвому, що передбачає вивчення односкладних речень як окремих структурно-семантичних комунікативних конструкцій, і членореченнєвому, сутність якого полягає у виявленні й характеристиці членів речення. Односкладні структури по-особливому відображають певні сегменти (складові) об'єктивної дійсності. Щоправда, у двоскладних реченнях ці вияви відтворюють повніше, бо семантико-синтаксичний центр у них представлений двома головними членами речення – підметом і присудком, навколо яких зазвичай формується значно більша кількість членів речення, через що двоскладними реченнями може бути переданий об'ємніший вияв інформації, ніж односкладними.

Односкладне речення – речення з одним головним членом, яке для вияву повноти і своєрідного характеру своєї синтаксичної будови та об'єктивно-суб'єктивного змісту не потребує доповнення другим головним членом.

На думку І. К. Білодіда, у загальній системі типів простого речення односкладні речення становлять таку своєрідну щодо структури і змісту синтаксичну категорію, яка властивими їй різновидами, виявами та функціями вагомо розширює і доповнює виражальні можливості двоскладних речень, тобто речень з двома співвідносними головними членами – підметом і присудком. В односкладних реченнях є тільки один головний член речення, який, набувши певної граматичної форми і реалізувавшись у відповідній інтонації, сам по собі або разом з другорядними членами (членом) одночасно фіксує певні факти, явища і встановлює їх відношення до дійсності, зв'язок з нею.

Теорію односкладного речення вперше системно викладено у «Синтаксисе русского языка» О. О. Шахматова. До О. О. Шахматова односкладні речення, що мають тільки один головний член, розглядались як неповні. Однак ще й тепер синтаксична сутність односкладних речень, як і характер їх стосунків з відповідними категоріями мислення, витлумачується по-різному. Ще й досі граматичний центр односкладного речення – єдиний у ньому головний член – нерідко кваліфікуються то як приудок, то як підмет – під впливом його формальної тотожності з названими головними членами у двоскладному реченні. Але таке потрактування, яке базується виключно на морфологічних ознаках, з точки зору синтаксису залишається необґрунтованим. Зрештою, тепер уже виразно переважає термінологічне найменування «головний член», що ним підкреслюється своєрідність цього синтаксичного поняття порівняно з поняттями «підмет» та «присудок», які узвичаїлись у ролі взаємозумовлених складників двоскладного речення.

Односкладними називаються такі речення з одним членом, які для вияву повноти і своєрідного характеру свого змісту не потребують поповнення другим головним членом. Напр.: *Хто ж викохав тонку, гнучку в степу погибати; Постривайте, все розкажу, слухайте ж, дівчата; Заспіваймо пісню веселеньку про сусідку молоденьку; Учителя і дерево пізнають по плодах; Вчись не до старості, а до смерті; У людини немає*

якої-небудь природженої мови, як нема і природжених уявлень або ідей; Цілісінький день мене і терло, і м'яло, і ходити не давало; Пахне гіркотою осені; За що нам ворогувати; Безлюдний, похмурий край...; Голі шоломи сопок, темні масиви лісів...розмиті пролинивними дощами дороги.

Односкладним реченням, як і двоскладним, однаково притаманні основні, неодмінні і єдині ознаки загальної категорії речення: синтаксична і логічна членованість, співвіднесеність із дійсністю, здатність виражати відносно закінчену думку та ін.

Порівняно з двоскладними реченнями, які становлять основний, найбільш поширений і стандартний тип речення, односкладні структури кількісно менше виявлені в усіх формах і стилях мови. У змістовному та в стилістично-функціональному плані односкладні речення мають свою специфіку, яка проявляється і в формальному плані. Визначальна своєрідна якість односкладних речень полягає в граматичних та семантичних властивостях головного члена. Ним виступає будь-яка іменна форма в називному відмінку, синтаксично нерозкладна словосполука, будь-яка особова форма дієслова, інфінітив, безособово-предикативне слово або предикативний прислівник.

Структурно найпростішими є односкладні непоширені речення, які складаються з одного слова чи словосполуки в ролі головного члена: *Літо; Пишу; Працюйте; Світає; Сідай* і под. Але в переважній більшості випадків односкладні речення є поширеними, бо, крім головного, які мають у своєму складі один або кілька другорядних членів, які безпосередньо чи посередньо групуються навколо головного члена, залежать від нього, становлячи з ним єдиний синтаксичний комплекс. У двоскладному реченні таких комплексів два, кожен з яких має в центрі один головний член: або підмет, або присудок. Навколо них групуються всі інші другорядні члени.

В основі поділу речень на двоскладні й односкладні лежить спосіб вираження співвіднесеності їх змісту з дійсністю (предикативності). Якщо в двоскладних реченнях конкретна віднесеність змісту речення до дійсності

виражається вербалізованим присудком, зокрема його способовими і часовими формами, то в односкладних реченнях предикативність втілюється у єдиному вербалізованому члені, який сам по собі, без допомоги другорядних членів, може формувати відносно закінчену думку-судження, основний зміст якої складається з вербалізованого предиката і чуттєво сприйманого невербалізованого суб'єкта (предиката думки і сприймання), що усвідомлюється неозначено, дуже загально або й зовсім не уявляється в ролі виконувача дії, а тільки у вигляді певного чуттєвого образу, який сформувався під впливом конкретних вражень від таких самих конкретних фактів у навколишній дійсності.

Структурно-граматичний центр односкладного речення (або й увесь його зміст і склад, коли односкладне речення не має другорядних членів) представлений у єдиному головному члені. Другого головного члена речення немає, і його не відтворюють ні з структурно-змістової природи односкладного речення, ні з певної ситуації мовлення або з контексту, тобто із змісту та структурної побудови сусідніх речень. Тому односкладні речення є повними, хоча можуть бути і неповними, якщо тільки в них пропущено якийсь головний або другорядний член речення, зрозумілий з позареченнєвого контексту, із змісту та побудови сусідніх речень, з ситуації мовлення або «підказуваний» логіко-граматичною структурою самого неповного (в цьому випадку – еліптичного) речення. Напр.: *Старшину гукують знизу; Ти з нами, Ференц; А з ким же мені.* Останнє речення – односкладне, інфінітивне і в той же час неповне, бо потребує опори в контексті, у якому вже названо відповідну дію «вирушає». З цієї ж причини неповним є двоскладне речення: *Ти з нами Ференц.*

Розмежування повних односкладних і зовні (формально) схожих до них неповних двоскладних ґрунтується на неможливості (складності) чи можливості чіткого відтворення лексичного значення головного члена. Пор.: *Ранком вивели їх з казарми на двір, розставали лавами* – повне односкладне і *Проїхали козаки, зникли за обрієм* – неповне двоскладне, бо підмет у ньому –

козаки – ясний з попереднього речення. Пор.: *Яка темінь* – повне односкладне речення і *Скоро буде* (про поїзд) – неповне двоскладне. У першому реченні оцінюється навколишня дійсність, що відобразилась у свідомості мовця у вигляді наочно-чуттєвих образів. Щоправда, це речення можна доповнити словами *безпросвітня, сьогодні, зараз* і под., які, проте, не змінять характеру основної структури висловлюваної думки, через що відсутність будь-якого з названих і в принципі можливих атрибутивних або обставинних членів речення ніяк не повинно сприйматися як доказ синтаксичної неповноти речення.

Односкладні речення бувають кількох типів, кожен з яких представлений значною кількістю різновидів. Їх встановлюють у залежності від граматичної форми і значення головного члена. В цьому найвиразніше проявляється різний характер реалізованої в односкладному реченні думки [Білодід 1972: с. 232– 234].

Структура односкладних речень (як і двоскладних) строго регламентована, бо кожен із їх різновидів має саме таку, а не іншу форму головного члена. Види односкладних речень різняться граматичною формою головного члена, його структурно-семантичною сутністю, частково – деякими іншими синтаксичними особливостями, наприклад, наявністю чи відсутністю певного типу другорядних членів речення, їх кількістю.

Односкладні речення будь-яких різновидів об'єднує спільна домінанта (головна ознака) – синтаксична форма головного члена речення, якому безпосередньо чи опосередковано підпорядковуються всі інші члени речення.

Із внутрісинтаксичного погляду найпростішими, структурно елементарними є односкладні непоширені речення, що складаються з одного слова чи словосполучення в ролі головного члена. Однак найчастіше односкладні речення становлять синтаксично поширені конструкції, бо, крім головного члена, мають у своєму складі один або кілька другорядних. Увесь структурно-семантичний склад односкладного речення утворює цілісний синтаксичний комплекс.

Односкладні речення, як і двоскладні, виражають судження, проте в особливий спосіб: суб'єкт судження (предмет думки) в односкладних реченнях не вербалізований, тобто не виражений словесно – ні окремим словом, ні окремим сполученням слів, через що сприймається як чуттєвий образ, сформований під впливом конкретних вражень від конкретних фактів дійсності.

Структурно-граматичний і семантичний центр односкладного речення представлений у єдиному головному члені. Другого головного члена речення немає, і його не можна відтворити ні зі структурно-змістової природи односкладного речення, ні з певної конкретної ситуації мовлення, ні з контексту, тобто змісту і структури сусідніх речень [Дудик 2010: с. 130–133].

Односкладна конструкція – категорійна величина, «що ґрунтується на однадерності предикативної основи» [Слинько 1994: с. 205], тобто на формально-синтаксичному рівні для вираження предикативності. Така конструкція має один головний компонент, за потреби поширений другорядними компонентами. Традиційно односкладні речення кваліфікують як бінарну опозицію до двоскладної, формально повної (предикативне ядро якої формують скоординовані (підмет і присудок) конструкції.

Щодо витлумачення мовної природи цієї синтаксичної одиниці, то в україністиці, як і в слов'янському мовознавстві загалом, односкладні речення трактують по-різному, залежно від того, до якої наукової школи належить автор концепції.

Представники логіко-граматичного напрямку в мовознавстві, які ототожнювали речення із судженням, уважали, що центр судження становить присудок, а отже, на їхнє переконання, є всі підстави кваліфікувати конструкції лише з одним присудком як односкладні речення. Вони заперечували наявність безприсудкових (номінативних) односкладних конструкцій.

О. О. Потебня як один із найвизначніших представників історико-психологічного напрямку (що загалом зорієнтований на вивчення мови в граматичному й семіологічному аспектах у зв'язку із загальною еволюцією людського мислення) акцентував на дієслівності як основній ознаці речення, навіть ототожнював дієслово з присудом. Таке потрактування взаємодії члена речення і частини мови уможливило створення теорії еволюції слов'янського дієслова та розвитку речення дієслівного зразка, зокрема й односкладного [Потебня 1977: с. 137].

П. Ф. Фортунатов, пропагуючи психологізм як засадничий принцип дослідження мови, намагався інтерпретувати сутність неповних, на його думку, односкладних речень через психологічні мотиви.

Отже, у мовознавчих працях кінця XIX – початку XX ст. були порушені лише деякі питання односкладних конструкцій у зв'язку з витлумаченням розвитку речення загалом, однак вони не мали послідовного науково обґрунтованого розв'язання.

Уперше односкладні речення як автономний об'єкт аналізу детально дослідив і термінологічно кваліфікував О. О. Шахматов. Він розмежував односкладні та двоскладні конструкції не за граматичною семантикою, а за способом вираження «психологічної комунікації – одиниці, що становить єдність двох психологічних уявлень – психологічного суб'єкта і психологічного предиката, поєднаних між собою предикативним зв'язком, де основним уявленням є суб'єкт, а залежним – предикат». Односкладними трактує конструкції, що не мають вербального вираження тих членів, на які розгалужується кожна психологічна комунікація. Дослідник виокремив чотири типи односкладних речень: 1) безприсудково-підметові, до яких зарахував називні, квантитативно-генітивні та генітивні речення; 2) присудково-безпідметові (означено-особові, неозначено-особові, інфінітивні, ад'єктивні, вигуківі); 3) вокативні; 4) безособові (дієвідмінювано-дієслівні, інфінітивно-дієслівні, дієприкметниково-дієслівні,

прислівникові, вигукові). Запропонований ним підхід до витлумачення односкладних речень був основним у мовознавстві впродовж тривалого часу.

У 20-30-ті рр. ХХ ст. набуло активності студіювання односкладних конструкцій із предикативним компонентом, репрезентованим формами - *но*, - *то* та відмінюваною формою дієслова. Це – праці українських мовознавців М. К. Грунського, С. С. Дложевського, М. М. Сулими, М. Д. Гладкого, О. Б. Курило, С. С. Смерчинського, О. В. Матвієнко.

Для цього періоду в мовознавстві характерне також активне вивчення поширювальних компонентів структури односкладних речень (Є. К. Тимченко, О. Н. Синявський, Я. А. Спринчак). До обговорюваних у лінгвістичних колах належала і проблема кваліфікації односкладних конструкцій.

Отже, період 20-х – 40-х рр. ХХ ст. в історії вивчення односкладних речень характеризує виділення односкладної конструкції як окремого об'єкта дослідження. Помітна також тенденція до зростання кількості спеціальних праць, присвячених проблематиці односкладних речень.

Пропагований О. О. Шахматовим психологічний підхід до витлумачення односкладних речень у 1950 р. В. В. Виноградов різко розкритикував, оскільки, на його думку, ґрунтуючись на психологічній теорії двочленної комунікації як формі мислення, що лежить в основі речення, комунікації як формі мислення, що лежить в основі речення, неможливо ні належно класифікувати односкладні речення, ні точно описати їхню граматичну структуру, адже поняття про склад підмета і склад присудка або про склад одного головного члена не охоплює всіх типів речень, бо поза цими складами можуть бути відокремлені члени речення і обставини часу, простору, мети, допусту й умови, які пояснюють граматичну основу речення загалом.

В українському мовознавстві дослідження односкладних речень активізувалося в 60 – 70-ті рр. ХХ ст., що засвідчують студії

Л. А. Булаховського [Булаховский 1952: с. 33], Н. Ф. Завгородньої, Ф. П. Смагленка [Смагленко 1961: с. 87], С. Овчарука, О. С. Мельничука [Мельничук 1966: с. 49], П. С. Дудика [Дудик 1973: с. 124].

Основним критерієм розмежування дво- та односкладної структури речення П. С. Дудик уважав формальне вираження предикативного зв'язку. Односкладною кваліфікує таку конструкцію, що має тільки один головний член, який «сам по собі або разом із другорядним членом одночасно фіксує певні факти, явища і встановлює їх відношення до дійсності, зв'язок із нею» [Дудик 1973, с. 58]. Дослідник акцентує також на інтонації як виразникові предикативності односкладних речень.

У цей же час у лінгвістичній науці розгортаються дослідження із структурного синтаксису (В. А. Белошапкова, [Белошапкова 1977: с. 234], Г. О. Золотова [Золотова 1973: с. 205], Т. П. Ломтев, А. М. Мухін [Мухин 1980: с. 176], Н. Ю. Шведова та ін.), у яких синтаксичні одиниці інтерпретовано через структурну схему. Зокрема, Н. Ю. Шведова, кваліфікуючи формально-граматичні категорії як компоненти структурної схеми, виділила одно- та двокомпонентні структурні схеми. Однокомпонентні схеми, на думку дослідниці, формує одна достатня словоформа відмінювано-дієслівного чи невідмінювано-дієслівного (іменна, інфінітивна, прислівникова) класу. Корпус односкладних конструкцій вона так само поділила на односкладні однокомпонентні та односкладні двокомпонентні. Істотно, що в другому томі «Русской грамматики» [Русская 1980: с. 128], одним із авторів якої є Н. Ю. Шведова, односкладні конструкції розподілено на три типи: однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні [Русская 1980: с. 129]. Так само одно-, дво-, трикомпонентні моделі речення виокремила Г. О. Золотова, проте вихідним розрізнявальним параметром для неї слугував не формально-граматичний склад конструкції, а семантичні компоненти моделей речення [Золотова 1973: с. 89]. Пізніше дослідниця обмежила корпус односкладних речень тільки двокомпонентними моделями [Золотова 1982: с. 134].

Н. Ю. Шведова також зробила спробу диференціювати односкладні речення за характером їхніх парадигм, що дало змогу виділити за цим критерієм три типи односкладних речень: конструкції, що мають власну парадигму (повну або неповну), речення зі змішаною парадигмою (повною або неповною), односкладні речення, які не мають парадигми.

В українській лінгвістиці парадигматику односкладних речень запропонував І. І. Слинько [Слинько 1980: с. 22–28]. Він констатував, що «всі речення слід аналізувати на двох рівнях – на рівні узагальнених зразків-моделей і на рівні реальних речень. Моделі речень можуть бути найелементарніші – непохідні і з різноманітними перетвореннями – похідні» [Слинько 1980: с. 50–51]. За логіко-семантичним критерієм він поділив речення на одно- і двокомпонентні: «На рівні непохідних моделей однокомпонентних утворень немає зовсім. Вони виникають на рівні похідних моделей і становлять суто мовне явище – скорочення до дієслівного чи прислівникового предиката або на рівні стилістично-комунікативних варіантів. На рівні реальних речень межі між двокомпонентними й однокомпонентними моделями в багатьох випадках стираються» [Слинько 1980: с. 53].

О. С. Мельничук також намагався інтерпретувати односкладні речення через набір відповідних структурних схем. Він кваліфікував «односкладність як конструктивно-предикативну характеристику типу простого речення, що реалізується у відповідних структурних схемах, які формують на основі властивих синтаксичній системі закономірностей передбачуваного й непередбачуваного розповсюдження недиференційованого головного члена другорядними» [Мельничук 1966: с. 28].

Цілісну концепцію односкладних речень через опис основних його моделей створила Н. Л. Іваницька [Іваницька 1966: с. 25], у якій «однією з основних кваліфікаційних ознак речень є структурні особливості предикативної синтагми, яка може бути двочленною (тоді утворюється модель двоскладного речення) і одночленною, зумовлюючи побудову

моделей односкладних речень» [Іваницька 1966: с. 27]. Підхід до аналізу реченнєвих конструкцій, суть якого полягає в абстрагуванні від конкретних речень, від їхнього лексичного наповнення, кількості компонентів, тобто у вигляді моделей речень, або абстрактних схем, на її думку, є ефективним способом опрацювання синтаксичної структури простого речення. В українській мові дослідниця виділила номінативну, безособову, інфінітивну, неозначено-особову, узагальнено-особову, означено-особову моделі односкладних речень [Іваницька 1966: с. 27].

Хоч структурний підхід і уможлиблює точний формальний опис синтаксичної одиниці, його істотною вадою є «значна невідповідність між описом речень із структурного, семантичного, комунікативного аспектів і спробою звести його до кваліфікації тільки структурних схем» [Слинько 1994: с. 19].

Поєднати формальні та семантичні параметри в потрактуванні односкладних конструкцій намагалася В. В. Бабайцева [Бабайцева 1968: с. 45]. Обравши за кваліфікаційний критерій комплекс граматичних і семантичних ознак, дослідниця диференціювала основні й перехідні структурно-семантичні різновиди односкладних речень та схарактеризувала їх [Бабайцева 1968: с. 46].

Комплексний підхід синтаксичної одиниці набув особливого поширення у 80-ті – 90-ті рр. ХХ ст. після виходу монографії О. І. Москальської «Проблеми системного описання синтаксиса (на матеріалі німецького мови)», у якій запропоновано моделі синтаксичних одиниць. Моделі односкладних речень із відповідним набором структурних схем подано також у працях В. Д. Климонова (для польської мови), С. І. Сятковського, Й. Ф. Андерша [Андерш 1987: с. 20–23] (для чеської мови), О. І. Москальської (для німецької мови), К. П. Югай (для російської мови).

Комплексно (за формально-граматичними і семантичними ознаками) односкладні речення потрактовано і в навчальному посібнику «Синтаксис

сучасної української мови. Проблемні питання» [Слинько 1994: с. 182], однак тут термін «односкладні речення» замінено терміном – «одноядерні речення». У цій праці виділено сім типів односкладних речень: одноядерні дієслівні речення, речення з предикативними прислівниками і предикативами, власне інфінітивні речення з ускладненою основою, одноядерні номінативні речення, квантитативно-генітивні речення, генітивні заперечні речення [Слинько 1994: с. 182].

У 80-ті – 90-ті рр. ХХ ст. одним із найбільш досліджуваних різновидів односкладних конструкцій були безособові конструкції, яким присвячені студії Н. М. Арват, В. Л. Василевської, Г. М. Чирви, Л. Н. Павліної, О. В. Болюх. Проте досить активно вивчали й інші типи односкладних речень, зокрема інфінітивні (праці Н. Н. Перцевої, С. Н. Матвеева, Р. Є. Козак), безособово-інфінітивні (Т. П. Шабаліна), номінативні (А. А. Казакова, М. Ю. Лужковська, Ю. М. Єлисеєв, генітивні (Т. Б. Рябова, Н. В. Дерюшева, Л. С. Рабанюк).

Наприкінці ХХ ст. особливої гостроти набуває проблема класифікації односкладних речень. Класифікаційним критерієм слугують різні параметри, вони залежать насамперед від методологічної орієнтації дослідника.

Основним принципом класифікації односкладних речень у цей період був морфологічний. Ураховуючи морфологічну належність головного компонента односкладних речень, П. О. Лекант виділив лише два типи односкладних конструкцій: дієслівні та іменникові (субстантивні) [Лекант 1986: с. 95]. Граматичний діапазон односкладних речень розширив І. Р. Вихованець, який диференціював за названим критерієм чотири типи односкладних конструкцій: дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові [Вихованець 1993: с. 95–100]. Неозначено-особові, узагальнено-особові та означено-особові речення дослідник кваліфікував як двоскладні з нульовим підметом, оскільки, на його думку, ці конструкції мають або потенційно спроможні мати суб'єктну синтаксему, зумовлену валентністю відповідного предиката [Вихованець 1993: с. 75–76]. На

концепції І. Р. Вихованець вибудував теорію синтаксичних категорій односкладних речень М. В. Мірченко, який кваліфікував дієслівні та іменникові конструкції ядерними, а прислівникові – периферійними, оскільки їхня «одноядерність потребує імпліцитних додаткових способів виявлення статусу реченнєвотвірного компонента порівняно з класичним двоскладним реченням».

Так само за структурним принципом кваліфікувала односкладні речення і В. А. Городецька, однак, вона зважала не лише на морфологічну експлікацію головного компонента, а й на характеристику найближчих поширювачів предиката. За цими критеріями вона виділила шість типів односкладних конструкцій: прислівниковий, дієвідмінюваний, партиципний, інфінітивний, номінативний, прономінативний.

А. О. Загнітко створив розгорнуту структурно-семантичну класифікацію односкладних речень, репрезентовану трьома типами: дієслівним, інфінітивним, іменниковим, які мають свої підтипи: дієслівні – означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові; інфінітивні – інфінітивно-називні та інфінітивно-безособові; іменникові – номінативні (буттєві, вказівні, оцінні, власне-називні, спонукально-бажальні, з номінативним теми, субстантивно-якісно-оцінні) та генітивні (квантативно-генітивні, генітивно-заперечні) [Загнітко 2009: с. 47–53].

Поділ односкладних речень за функціонально-синтаксичним критерієм запропоновано в студіях Л. О. Кадомцевої [Кадомцева 1985: с. 16]. Вона виокремила лише три типи односкладних конструкцій: безособові речення (до них віднесено також інфінітивні конструкції), речення з узагальненим значенням особи та іменникові односкладні конструкції, представлені власне номінативними реченнями та номінативними реченнями в діалогічному експресивному мовленні – локативи, репліки, команди [Кадомцева 1985, с. 17–28]. На думку дослідниці, у межах граматичної типології не варто виділяти означено-особові та неозначено-особові односкладні речення,

оскільки «в багатьох моментах вони є проявом синтаксичних членувань тексту, і тому належать до сфери мовлення» [Кадомцева 1985: с. 21].

Для сучасного українського мовознавства характерна термінологічна неусталеність у найменуванні односкладних речень. Одні послуговуються терміном «одночленне речення» [Каранська 1992: с. 110], інші – терміном «однойдерне речення» [Слинько 1994: с. 182]. Проте найуживанішим є традиційний термін – «односкладні речення» [Іваницька 1966: с. 27; Городенська 1991: с. 66; Дудик 1973: с. 74; Вихованець 1993: с. 75].

Отже, на кінець ХХ ст., незважаючи на плуралізм дослідницьких підходів до потрактування односкладних речень, найбільш апробованим є структурний, або формально-синтаксичний підхід.

З огляду на такий стан вивчення односкладних речень, В. М. Брицин ставить питання про потребу оновлення методологічного підходу до їхнього аналізу, адже «у своїй більшості односкладні речення є односкладними лише формально, з погляду порівняння їх із двоскладними підметово-присудковими конструкціями. У таких реченнях щільно переплітаються, а іноді синкретично поєднуються лексична і граматична семантика, наявна синтаксична омонімія і синонімія... » [Брицин 2001: с. 87]. Тому такі синтаксичні одиниці, на думку дослідника, потребують детального вивчення на різних рівнях реченнєвої структури.

У цей час у зв'язку з посиленням уваги до змістових особливостей речення у синтаксисі утверджується функціонально-семантичний підхід до інтерпретації та класифікації реченнєвих структур загалом і односкладних зокрема (праці О. О. Правди, О. В. Борисової, О. С. Сазонової). Ураховуючи функціональне навантаження семантичних компонентів односкладних речень, О. В. Борисова виділяє 5 типів односкладних речень: предметні, ознакові, процесні (активно-процесні та пасивно-процесні), дебітивні, функтивні.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. спостерігаємо також активне випрацювання теоретичних засад семантико-синтаксичного ярусу речення. Їх зроблено в працях І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, Н. Л. Іваницької, М. В. Мірченка, Л. П. Близнюк, О. О. Бондаря, О. Я. Тронь, Г. В. Кутньої, О. А. Семенюк, О. Д. Митрофанової, Н. В. Кавери, М. М. Сулими, Н. М. Костусяк, О. Г. Межовата інших мовознавців.

До актуальних у цей період належить і дослідження прагмалінгвальних особливостей синтаксичних одиниць. Специфіку односкладних речень української мови на комунікативному рівні з'ясовано в студіях В. І. Кухаревої, І. Ю. Шкіцької, З. З. Коржак, Т. В. Юрчишин.

Виокремлення формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного ярусів односкладних речень посприяло як поглибленню відомостей про речення загалом, так і становленню в новітній теоретичній граматиці української мови методологічного підходу до речення як багаторівневої конструкції. Цим проблемам присвячені праці І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, Н. В. Гуйванюк, М. В. Мірченко, А. О. Загніткатош. К. Г. Городенська, зокрема, розмежовуючи формально-синтаксичний, власне-семантичний, семантико-синтаксичний та комунікативний рівні односкладних речень, вважає, що односкладною конструкцією коректно кваліфікувати лише на рівні її формально-синтаксичної структури, «тому що на власне-семантичному – вона завжди двоскладна» [Городенська 1991: с. 50]. Корелятами означено-особових, узагальнено-особових та неозначено-особових речень, на думку дослідниці, є семантично елементарні речення, утворені предикатом дії чи предикатом стану і непередикатним компонентом із семантичними функціями діяча або носія стану. Власне семантичну структуру безособових речень формують семантично елементарні речення, центральний компонент яких становлять різні типи предикатів стану і носії цих станів. Семантичною базою називних речень є елементарні конструкції з предикатом всеохопного фізичного стану й носієм цього стану [Городенська 1991: с. 52].

Представники логіко-граматичного напрямку (М. І. Греч, О. Х. Востоков, Ф. І. Буслаєв) розглядали односкладні речення як неповні, оскільки вони вважали, що в реченні як синтаксичній одиниці обов'язковою є двочленність структури, допускаючи при цьому пропуск одного з головних членів речення-судження. При цьому в реченні обов'язкова наявність присудка. Тому номінативні речення трактували як неповні.

Присудки як найважливіший компонент речення розглядався представниками психологічного і формально-граматичного напрямів (О. О. Потебня, П. Ф. Фортунатов, Д. М. Овсянко-Куликовський, М. М. Петерсон, Д. М. Кудрявський). Головний член односкладного речення, виражений називним відмінком іменника, визначався як присудок. Так, П. Ф. Фортунатов у реченні *Пожежа* визначає слово *пожежа* як психологічний присудок, а психологічним підметом, на його думку, є уявлення про полум'я, дим, які він щойно бачив. О. С. Руднєв зазначає з цього приводу: «Це означає, що П. Ф. Фортунатов, підходячи до характеристики односкладного речення з психологічної точки зору, розглядає підмет і присудок не з боку вираження в мові взаємозв'язку явищ реальної діяльності, а з погляду поєднання безпосереднього сприйняття явища зі словесним позначенням його в мові (реченні)».

Вагомий внесок у вивчення односкладних речень уніс О. О. Шахматов. На його думку, в односкладних реченнях чітко не виражені ні підмет, ні присудок, тому слід стверджувати тільки про головний член речення, який формально можна ототожнювати з підметом чи присудком.

Саме на погляди О. О. Шахматова спирається більшість сучасних мовознавців при встановленні типів односкладних речень та характеристиці головного члена.

За морфологічним вираженням головного члена речення О. М. Пешковський виділяє дієслівні безособові, дієслівні неозначено-особові, номінативні та інфінітивні речення.

Українські мовознавці поступово запроваджували свою термінологію. О. Н. Синявський виділив безпідметові речення, речення з відносною безпідметовістю (неозначено-особові та узагальнено-особові), безприсудкові речення (називні); Л. А. Булаховський – безособові і відносно-безособові речення, називні. В академічному синтаксисі української мови використано усталену в сучасному східнослов'янському мовознавстві класифікацію односкладних речень, за якою виділяють односкладні означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні речення.

Проте і нині спостерігаються спроби удосконалити існуючу класифікацію односкладних речень. І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. О. Кобилянська навіть замінюють термін «односкладні речення» на «однойдерні речення», які поділяють на однойдерно-двокомпонентні і однойдерно-однокомпонентні. Найбільше дискусій із приводу означено-особових, неозначено-особових і узагальнено-особових речень, які деякі вчені залишають поза межами односкладних речень.

На думку А. О. Загнітка, розглядати односкладні речення лід з урахуванням нерівнорядності формально-граматичної і семантико-синтаксичної площин реченневої структури, а також нерівнорядності всіх типів односкладних речень, «оскільки з-поміж них вирізняються речення з яскраво вираженою особовою семантикою». Саме це й зумовлює віднесення означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових односкладних речень до двоскладних (В. І. Сімович, Ю. В. Шерех, І. Р. Вихованець, Н. Ю. Шведова, Г. О. Золотова). Не викликає сумнівів статус безособових речень.

Периферійною ланкою дієслівних односкладних речень є означено-особові структури, що найбільшою мірою наближаються до двоскладних речень. Означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові речення А. О. Загнітко кваліфікує як двоскладні на рівні семантико-

синтаксичної структури і як односкладні, парадигматично співвіднесені з двоскладними, у формально-граматичному вимірі.

Щодо визначеності-невизначеності суб'єкта дії (стану) односкладні речення займають проміжне положення: вони перебувають за двоскладними реченнями; за ними розміщені нечленні речення (еквіваленти речення). У двоскладних реченнях суб'єкт дії (стану) окреслений найчіткіше, оскільки в них наявний підмет, що його репрезентує; максимальна невизначеність такого суб'єкта властива словам-реченням.

Зясовуючи співвідношення речення і судження, деякі вчені схильні до думки, що двоскладні речення виражають двочленні судження, а односкладні – одночленні, в яких предмет судження може бути не виражений.

Грунтуючись на теоретичних положеннях праць «Сучасна українська літературна мова: Синтаксис» (1972), «Теоретична граматики української мови: Синтаксис» (2001) А. О. Загнітка та ін., виділяємо такі типи односкладних речень з урахуванням формально-граматичних і семантичних ознак: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні, як і способом вираження головного члена поділяються на дієслівні (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні) та іменні (номінативні) речення.

Отже, найновіший етап вивчення односкладних речень (перше десятиріччя ХХІ ст.) пов'язаний із дослідженням його у співвідношенні різнорівневих ознак. Такий аналіз структур односкладних речень, на думку М. В. Мірченка, насамперед передбачає зіставлення «формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних ознак як форми та змісту реченнєвого знака, а отже, й дослідження співвідношення між'ярусної симетрії – асиметрії». Дослідник вважає, що «нерівно рядність формально-граматичної і семантико-синтаксичної площин цієї сукупності односкладних речень, їх строкатість у формальному й семантичному аспекті стосовно вираження значень суб'єкта, особи, загального значення предикативності та

формальних показників цих категорій, які виявляють імпліцитно-експліцитні способи репрезентації, зумовлені частковим асиметричним відношенням до інваріантних і найпоширеніших способів їхньої реалізації, посилюють неоднозначне розв'язання проблеми так званих односкладних речень».

Дослідженню кореляції формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних параметрів односкладних речень української мови присвячено праці К. Г. Городенської [Городенська 2008: с. 86], К. В. Косенко, О. В. Голдз [Голдз 2013: с. 8] та ін.

1.3 Односкладне речення як формально-синтаксична одиниця

Основною кваліфікаційною ознакою будь-якого речення є його предикативність.

В основі предикативності перебуває логічний акт предикації, суть якого полягає в установленні зв'язку між суб'єктом і предикатом судження, які у структурі речення можуть мати як вербальний (експліцитний), так і нульовий (імпліцитний) вияв. Наприклад, у реченні *Болить матері* лексично виражені суб'єкт та предикат базового судження, а в реченні *Світає* наявні експліцитний предикат й імпліцитний суб'єкт (лексично не репрезентований суб'єкт В. Д. Горяний називає «нульовим» і кваліфікує як такий, що «не вербалізується, але безпосередньо як чуттєва реальність сприймається мовцем у момент мовлення» [Горяний 1984: с. 17]). Незважаючи на форму реалізації суб'єкта та предиката, цілком очевидно, що в основі обох односкладних речень лежить двоскладне судження, сформоване предикатом і пов'язаним із ним суб'єктом. Предикат же як обов'язковий і центральний компонент неодмінно передбачає виконавця дії або носія стану, а «наявність цих двох основних компонентів дає підставу кваліфікувати семантично елементарне речення завжди двоскладним, двокомпонентним» [Городенська 1991: с. 67].

У проєкції на формально-синтаксичну структуру речення предикативність реалізує зв'язок між головними компонентами речення формально-граматичної структури речення. М. В. Мірченко розмежовує базову та інтонаційну предикативність: базова предикативність, на його думку, має експліцитну форму та є «розгорнутою єдиною комплексною три аспектною категорією, яку реалізують модальні, часові та особові значення і що властива двоскладним конструкціям із присудком, вираженим дієсловом (для двоскладних речень із присудком недієслівної природи характерний перехідний тип предикативності – базової, що набуває ознак інтонаційної; інтонаційна ж має імпліцитну форму і передає тільки модальні й частково часові значення, отже має розгорнуту (усічену) форму й характерна для односкладних конструкцій.

В односкладних реченнях предикативну функцію виконує інтонація, що «не лише надає реченню форми окремої відносно завершеної думки, а водночас і модалізує його, тобто репрезентує відношення мислення до буття».

Виразником предикативності односкладних речень, його структурною та семантичною домінантою, є єдиний головний компонент.

Незважаючи на досить тривалу історію вивчення односкладних конструкцій, в українському мовознавстві головні компоненти таких конструкцій тривалий час виділяли в окрему синтаксичну категорію. Як синтаксичний феномен його описав І. Р. Вихованець у монографії «Нариси з функціонального синтаксису української мови» [Вихованець 1992, с. 72–73], а як категорію формально-граматичного ярусу речення інтерпретував М. В. Мірченко у монографії «Структура синтаксичних категорій». Загалом формально-граматичні та семантико-синтаксичні параметри головних компонентів односкладних речень досліджені фрагментарно, зокрема виявлені загальні внутрішньо типологічні ознаки різних структурно-семантичних підтипів односкладних конструкцій [Загнітко 2007: с. 73].

Застосування різних концептуальних підходів до витлумачення природи речення загалом та односкладних конструкцій зокрема зумовило появу низки неоднакових синтаксичних інтерпретацій та дефініцій головних компонентів односкладних речень.

Однією з досить поширених кваліфікацій головних компонентів односкладних речень є його ототожнення з підметом або з присудком другорядного речення залежно від контексту. Саме так його потрактував О. О. Шахматов. Він уважав, що головний член речення «формально може бути ототожнений або з підметом, або з присудком, причому, звичайно не варто забувати, що такий присудок відрізняється від присудка двоскладного речення тим, що викликає увагу і про предикат, і про суб'єкт, а присудок двоскладного речення відповідає тільки предикату». За цим критерієм дослідник навіть розмежував «безприсудково-підметові» та «присудково-підметові» односкладні речення. У сучасному українському мовознавстві так витлумачує головні компоненти односкладних речень.

Концепцію О. О. Шахматова згодом розкритикував В. В. Виноградов і назвав її суперечливою. Він запропонував свою інтерпретацію головних компонентів односкладних речень, визначивши його як «окремий компонент структури речення, що має певне морфологічне вираження і не ототожнюється ні з підметом, ні з присудком».

Так само окремим структурним компонентом уважала головні компоненти односкладних речень Н. Ю. Шведова. «Структурну схему односкладної реченнєвої конструкції, – на її думку, – утворює один головний член, що не становить ні підмета, ні присудка, оскільки за жодних умов не потребує другого компонента схеми, який перебував би з ним у відношеннях означуваного та означального на рівні підметово-присудкових відношень».

Від сплутування головного члена односкладної конструкції дієслівної природи з присудком застерігав і П. О. Лекант, наголошуючи, що останній повинен перебувати в координаційному зв'язку з підметом та граматично підпорядковуватися йому [Лекант 1974: с. 9].

І нарешті, у студіях В. А. Белошапкової маємо потрактування головного члена односкладних речень як третього головного компонента, який самостійно формує предикативну основу речення [Белошапкова 1977: с. 196–197]. Воно набуло визнання в сучасній лінгвістиці, хоч є й інші витлумачення цієї синтаксичної категорії, проте їх не підтримано в мовознавчих колах через брак переконливої аргументації.

Одним із них стало ототожнення головних компонентів односкладних речень із присудком. Ця ідея належить О. М. Пешковському, а її активним поширювачами стали І. П. Распопов, Є. М. Галкіна-Федорук, Т. П. Ломтев, В. В. Бабайцева [Бабайцева 1968: с. 94–95] та ін.. В. В. Бабайцева, зокрема, на логіко-граматичних засадах витлумачує присудок як «член речення, що маркує предикативну ознаку предмета думки, який може й не називатися підметом» [Бабайцева 1968: с. 95], що дає їй підстави ототожнювати головний член односкладних дієслівних конструкцій із присудком, який формує структурну схему речень без підметів, посилюючи в такий спосіб вагомість експлікованої дії [Бабайцева 1968: с. 95].

Неоднакове концептуальне витлумачення категорії головних компонентів односкладних речень спричинилося також до неузгодженості її термінологічного найменування. Залежно від потрактування мовної природи цього синтаксичного компонента маємо такі його номінації:

- 1) головний член односкладного речення;
- 2) присудок односкладного речення;
- 3) підмет або присудок односкладного речення залежно від його морфологічного вираження.

З огляду на багатоярусність реченнєвої конструкції, а також на відносне закріплення певних термінологічних назв за складниками відповідних ярусів (член речення – складник формально-синтаксичного ярусу, синтаксема – складник семантико-синтаксичного ярусу, семантема – складник власне-семантичного ярусу) коректним, на нашу думку, видається

термін *головний компонент односкладного речення*. Саме цей термін є робочим у нашому дослідженні.

На формально-синтаксичному рівні головні компоненти односкладних речень можуть мати просту (одноеlementну) і складену (дво-, триelementну) будову. Відповідно до морфологічної форми головні компоненти односкладних речень можуть бути дієслівними, іменниковими, інфінітивними і прислівниковими, що уможливило поділ односкладних конструкцій на дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові [Вихованець 1993: с. 98].

Отже, за синтаксичною суттю головний компонент односкладного речення – третій головний компонент ієрархічної структури простого речення, що є повнозначним лексичним компонентом, який об'єктивує предикативне ядро односкладного речення.

1.4 Прислівниковий структурно-семантичний тип односкладного речення

Односкладні прислівникові речення – конструкції зі складеним головним членом, вираженим предикативними прислівниками (словами категорії стану) у поєднанні з дієсловами-зв'язками: *І так весело було* (П. Тичина); *Нічого Миколі про те не відомо* (О. Гончар); *Чого ж мені на цьому падолі Так сумнують?* (Д. Павличко); *Було нам тоді не до сміху* (Л. Костенко) [Вихованець 1993: с. 100].

І. К. Білодід безособові речення, головний член яких виражений словом категорії стану, поділяє на кілька підгруп:

а) безособові речення, головний член яких виражений предикативним прислівником. Предикативних прислівників мало, всього кілька десятків, але вони функціонально багаті, активні, і тому безособові структури, що мають їх в своєму складі, часто простежується в різних стилях і формах мовлення.

Це слова типу *барвисто, безлюдно, болісно, боляче, важливо, весело, видно, відрадно, гарно, досадно, добре, жалко, журно, затишно, зелено, зоряно, легко, лячно, приємно, прикро, просторо, пусто, радісно, радо, славно, соромно, страшно, сумно, тепло, тихо, хитро, холодно, чутно* і под. Таким словам властива двоїстість синтаксичної функції: прислівниково-обставинна: *І не зглянувсь, як зима ледве **чутно**, ледве **видно** підійшла* і прислівниково-предикативна, що реалізується у структурній моделі безособового речення: ***Чутно** плескіт у струмочку; **Далеко видно** простори лісів, ланів, лук.*

Предикативні прислівники легко сполучаються з дієсловами-зв'язками *було, буде, стало, стає, стане* і под., а також з інфінітивом, який входить до складу головного члена на правах залежного компонента. При усуненні інфінітива зміст і структура безособового речення може цілком деформуватись, як, наприклад, у такому випадку: *Як **весело було** широкими грудьми повітря краяти.* Коли ж інфінітив репрезентує собою клас дієслів думки або сприймання, то його значення в структурно-змістовій будові безособового речення послаблюється, може навіть розглядатись як факультативне. Пор. таке безособове речення з інфінітивом і без нього: ***Радісно було** (думати), що в цій боротьбі з бур'янами є й моя частина впертої праці.*

Зміст і функції безособових речень з предикативним прислівником у головному члені не однакові. Одні з них виражають різні стани природи, навколишнього середовища. Напр.: ***Варта спить, на вулицях безлюдно; Видно, хочки голки збирай; Стало зовсім видно; І стало тихо** скрізь; **Тихо** в кузні; **Було затишно** і пахло возкістю; **Зоряно, тихо** в просторі.* Інші містять повідомлення (чи запитання) про фізичні або психічні почування людини. Напр.: *Так мені зробилось... і жалко, й досадно; Й так же стало журно та боляче; І так весело було; Глеювата глина набиралась на чоботи, і ставало важко йти; Гарно було дивитись на звільнену від бур'янів місцину; Невже і йому трішки-трішки лячно, тривожно.*

б) безособові речення, головний член яких виражений предикативним словом типу *біда, гріх, диво, досада, жаль, лінь, сором, шкода, пора, час*. Такі слова, вживаючись у ролі головного члена безособового речення, втрачають зв'язок з парадигмою відмінювання. В усіх інших випадках застосування вони зберігають звичайні іменникові функції. Пор.: *Краще далі од пана і од гріха; Гріх, відай, міркує, – таке гадати; Взяв її жаль, як почувла вона, що Ганна плаче і Жаль стало батька*. Частина предикативних (іменникових) слів співвідноситься з відповідними предикативними прислівниками: *гріх мені – грішно мені, досада мені – досадно мені, сором мені – соромно мені*.

Безособові речення з такими предикативними словами у головному члені здебільшого вживаються на означення психічного (зрідка фізичного) стану людини і взагалі істоти: *Аж жаль було дивитись; Та нині гріх замкнути в клітку вільну мисль; Орест. Сором тобі таке говорити; Василю було чогось сором; Аж шкода стало Ліні батька в його покірності та передчасній раптовій зістареності; Вже пора розкути й коні, і посіяти просце; Князь рече до воїнів: – Пора!*

в) безособові речення, головний член яких виражений предикативним словом типу *можна, не можна, необхідно, неможливо, (не) доцільно, (не) потрібно, (не) треба, не сила* і под. завдяки виразній модальності таких слів безособові речення виражають стан людини з відтінком можливості чи неможливості його життєвої реалізації, доцільності, доконечності, неминучості, необхідності, повинності та ін. за небагатьма винятками, головний член таких безособових речень пов'язується з інфінітивом при можливій зв'язці *було, зрідка буде*. Напр.: *Треба до агрономів прислухатися; У такий час і в такій обстановці можна сказати один одному багато щирих слів; Тії землі забути нам не сила; Може таки треба було плигати за борг і кинутись вплав за човном уздогін; Необхідно було трохи постояти; Можна буде поки що тихенько собі любитися*. Подекуди можливість необхідності чи можливості може зосереджуватись у допоміжному дієслові

було, хоч потенційно й спирається на предикативне слово *можна* або *треба*:
Було тобі піти куди хоч в найми, щоб вирватись од них....

Якщо інфінітив зрозумілий з контексту чи з мовної ситуації, головний член формально конструюється без нього. Безособове речення стає неповним. Напр.: *Електрику сусіднє провело. **Треба** б і нам.* Зрідка значення інфінітива ніяк не домислюється, і він, отже, не входить до складу головного члена: *Вранці скажете, чого вам **потрібно**.* – *Та мені, панночку, **нічого не потрібно**; Як? Цікаво? Ну цікавитись – кожного право, і декларації прав тут **не треба**.*

г) безособові речення, головний член яких виражений предикативним словом *нема* (*немає*). Обов'язковим елементом структури таких речень є непрямий додаток у формі родового відмінка, що означає особу або предмет, відсутність якого стверджується. Напр.: *У гаю, гаю вітру **немає**; **Нема** рятунку ворогам; **Не** бігай на річку, бо в мене і душі **нема**–ще в ополонку вскочиш; Звичайно, закону такого **нема**.*

У структурно-змістовому відношенні такі безособові речення становлять своєрідний варіант тих безособових, у яких головний член виражений особовим дієсловом на означення буття з заперечною часткою *не* (*не було, не буде*). Паралельно з ними вживаються двоскладні особові речення з дієсловом-присудком *є, був* (*була, було*), *буде*. Напр.: ***Був** у неї Андрій – цілий вік гризлась з ним, а тепер **нема** вже й Андрія.*

Функцію *нема* (*немає*) може виконувати заперечна частка *ні* (*ані*) в ролі сполучника. Такі конструкції мають значення теперішнього часу, вживаються переважно в описах, оповіддях. Вони структурно економні й зручні для повного заперечення наявності того, що названо іменником. Напр.: ***Ні** меж, **ні** краю колгоспному врожаю; **І** нігде **ні** садочка, **ні** квіток!*

Інший різновид безособових речень цієї підгрупи становлять структури, в яких головним членом виступає заперечний займенник *нікому, ніким, нічим*, заперечний прислівник *ніде* та інфінітив. Такий складний

займенник або прислівник може розпадатися на заперечення і займенник (*нема кому, нема на чому* і т. д.), а інфінітив нерідко ускладнюється допоміжним дієсловом. Подібні речення передають повідомлення про стан особи або навколишнього середовища. Напр.: *У Зарицьких, хоч і свята сьогодні нікого, а гостей повно; Нема на чому спинить ока, нема на чому одпочити душі; А на пероні яблуку ніде впасти від людей, усі прийшли проваджати перших добровольців* [Білодід 1972: с. 251–254].

На думку І.І. Слинько, при поєднанні слів типу *треба, можна, гріх, жаль, шкода* і под. з інфінітивами утворюється нова парадигма безособових речень. Вона оформлюється за допомогою зв'язки *бути* і тому не має давноминулого часу. Такі форми становлять I неповну парадигму безособових речень.

За допомогою зв'язки *бути* оформляються парадигми безособових речень іменного типу. Вони також не мають давноминулого часу. Їх слід виділити в II неповну парадигму, оскільки вони відрізняються від I неповної парадигми своїм складом. Основний компонент таких речень – предикативні прислівники чи форми на *-но, -то*. Речення з предикативними прислівниками типу *тепло, тихо, холодно, весело, видно, чутно, приємно* і под. утворюють перший варіант II неповної парадигми.

При деяких предикативних прислівниках може вживатися інфінітив, напр.: *тепло спати, приємно поздоровити* і под., але він не такий регулярний, як у попередній парадигмі.

У другий варіант цієї парадигми необхідно виділити речення з формами на *-но, -то*. Вони хоч і відмінюються так само, як речення з предикативними прислівниками, але відрізняються від них валентними особливостями головного слова. Форми на *-но, -то* не сполучаються з інфінітивами, зате можуть мати поширювачі у знахідному відмінку (дуже характерні для них) і зрідка – в орудному [Слинько 1980: с. 24].

Безособовими реченнями з головним членом у формі предикативних слів на *-но*, *-то* повідомляють про здобутий результат дії, спрямованої на якийсь предмет, отже, їх головний член перехідний, тому звичайно має прямий додаток, напр.: *На борту супутника встановлено наукову апаратуру; У мряку сьогодні і будучини прожектором кинуте світло; Скінчено; Записано; Двері відчинено для всіх.*

Щоб висловити думку в значенні минулого або майбутнього часу до головного члена додається часова форма дієслова *бути*, напр.: *В нашому інституті було створено відділення реабілітації серця; Досвід монтажників буде застосовано на інших підприємствах галузі.* Проте в значенні минулого часу допоміжне дієслово *було* зайве, коли за змістом речення ясно, що результат виконаної дії чинний, не припинився, напр.: *На засіданні також було заслухано питання про контроль за навчальним процесом на підготовчому відділенні – у цьому реченні допоміжне дієслово *було* тільки заважає, воно зайве.*

Безособові речення з головними членом на *-но*, *-то* є пасивним зворотом, синонімічним щодо речень двочленних з присудком у формі пасивного дієприкметника, напр.: *Не на війні його вбито – Ю. Цезар був полодійському вбитий; Було виготовлено торфоперегнійні горщечки і в них висіяно кукурудзу – Перший зернозбиральний комбайн був виготовлений на Україні 1932 року.* Добре, що є такі синоніми. Вони допомагають не тільки уникати одноманітності в тексті, а й не допускати в середині речення збігу слів з кінцівками *-но – -но*, *-ний – -ний*, *-не – -не*, *-ні – -ні*, наприклад, початок першого абзаца: *У засіки Батьківщини засипано 1108 тисяч тонн зерна*, а початок другого абзаца: *Цій події був присвячений багатолюдний мітинг представників трудящих усіх районів Полтавщини; Урожай соняшнику вирощено непоганий; Усе повинно бути використане на благо народу; ...допущено організаційні недоліки.*

Але не завжди безособове речення і двочленне з дієприкметниковим присудком вільно замінюється один одним. Коли в змісті речення важливо

наголосити результат дії та її спрямованість на об'єкт, використовується тільки безособове речення, напр.: *Заводові **визначено** завдання щодо виробництва будівельних матеріалів*; навпаки, якщо таке наголошення недоцільне, вживається пасивний зворот двочленного речення, напр.: *Погляди наші **сфокусовані** на темній цяті*.

У ролі однорідних членів речення може використовуватись лише одна із форм – або форма на *-но, -то*, або пасивний дієприкметник, впереміш вони не вживаються, напр.: *Тут у бетонних траншеях **закладено** силос, **закагатовано** кормові буряки; Завдяки допомозі була **відрегульована** робота зворотних клапанів каналу Дніпро – Донбас, звірені проектні розрахунки Канівського і Каховського гідровузлів*.

Вживання безособових речень з головним членом на *-но, -то* в українській мові є її історичною традицією, наприклад, у народній творчості: *Ой, у полі жито копитами **збито**, під білою березою козаченька **вбито**. **Вбито** його **вбито**, **затягнуто** в жито, червоною китайкою личенько **покрито*** [Каранська 1995: с. 115–116].

У безособових реченнях з предикативною формою на *-но, -то* повідомляється про подію здебільшого в її результаті, а не в процесі. Нерідко вони вживаються на позначення природно-фізичних явищ та дій, які не залежить від людської волі. Напр.: *І скільки хмільної тривоги **налито** в дзвінку прохолоду ночей; Дивне місто проти сонця – всі взолочено віконця*. У той же час найбільш звичайним для таких безособових побудов є вживання їх на позначення різних дій і станів у сфері людських відносин. Уживаючись у значенні минулого доконаного способу, незмінні предикативні форми керують орудним відмінком іменника, що найчастіше виступає назвою неістоти (орудний знаряддя), зрідка – істоти (орудний дійової особи), знахідним відмінком іменника (такі предикативні форми утворені від перехідних дієслів) або й родовим чи давальним відмінком.

Серед безособових конструкцій цієї групи окремо виділяють безособові речення з неозначеним виконувачем дії і безособові речення з усуненим суб'єктом дії.

Наявність уявлення про неозначеність, неокресленість особи в безособових реченнях зближує їх з неозначено-особовими реченнями і робить цілком можливим запитання *ким?*. Напр.: *Лиха доля чекала втікача: його оддавано в некрути, заслано на Сибір, катовано канчуками, тавровано, мов худобу, або з оголеною напівголовою, збитого, збасменого, одсилало в кайданах назад до пана, знов у неволю, на паницину; Багато побудовано в Києві будинків для житла, для установ, для державних інституцій, для промисловості; Враз було вбито всі хлоп'ячі мрії; Через три дні їх справді випущено і дозволено піти попрощатися з родиною. Усі ці безособові речення синонімічні до неозначено-особових і легко трансформуються в них: *Через три дні їх справді випустили і дозволили піти попрощатися з родиною.**

Функціонально менш активні безособові речення з усуненим витворювачем дії (ознаки). Вони не допускають питання *ким?*, бо в них ідеться або про безсуб'єктне джерело дії, або про неконкретизовані явища соціального порядку. Напр.: *А в грудях у парубка немов теж струну надягнуто одинокі; Хай слово мовлено інакше – та суть в нім наша зостається* [Білодід 1972: с. 251].

Безособові речення з головним членом у формі категорії стану є часто вживаними. М. У. Каранська поділяє подібні речення на дві групи за значенням: речення для оцінки стану певного явища і речення для вираження психічного або фізичного стану людини, її соціального становища, а також фізичного стану істоти, природи. У реченнях першої групи звичайними є такі слова в ролі головного члена: *треба, потрібно, можна, важливо, характерно, точно, природно, ясно, неясно, відомо, шкода, час, пора, своєчасно, пізно, рано, далеко, недалеко, близько, багато, досить, мало, трохи, гарно, негарно* та інші оцінного значення, напр.: *Треба землі і то*

конче **треба**; **Не треба** сліз, моя далека Галю!; Багато **потрібно** засобів, часу...; **Можна** без дотації; Для дітей **важливо**; **Шкода** праці; Про цей винахід багатьом **відомо**; **Час** у поле; **Пора**, хлопці, до плуга; Ніколи добра **не досить**; **Пізно** вже; Тут **недалечко**; Та деспотам **мало** фізичної влади над своїми підданими; Пісень у народу мого **пребагато**; Як **гарно** на лузі!

У реченнях другої групи звичними в ролі головних членів стали слова категорії стану: *радісно, солодко, прикро, соромно, сором, стидно, боляче, жаль, гаразд, добре, хороше, кепсько, погано, моторошно, душно, млосно, холодно, місячно, зоряно, тепло, сонячно, видно, лихо, смішно, гірко* та інші, напр.: *Ух,весело; Гірко, гірко, гірко!; Матері жаль; Вам дивно?; З старим твоїм кепсько; Аж сором!; Думи мої, думи мої, лихо мені з вами; Тяжко-важко без милого і в своїй сторонці; І серцю в грудях тісно, тісно, тісно!; Круг мене темно; Видно шляхи полтавської і славу Полтаву; Крізь грізний грім всесвітніх барабанів уже не чути зойку матерів.*

У текстах безособові речення зі словом категорії стану в ролі головного члена своїм змістом тісно пов'язані з реченнями попередніми або наступними, тому й нерідко приєднуються до попереднього чи наступного речення, утворюючи разом з ним речення складне, напр.: *Все треба починати спочатку, а жаль; Технології ми ж не порушували – не ясно; Як дивно: сонце заходить у червоне полум'я хмар.*

Значеннєвий зв'язок оцінного безособового речення зі сказаним попереду спричинив вживання займенників-вказівників на початку оцінного речення: *це, то, все, все це, оце, ото, це вже, це ще* та інші, напр.: *Це зовсім не смішно; Це точно; Оце вже дарма!; - Все гаразд, лікарю?; Все це не так просто; Це ще не біда.* Такі займенникові вказівки зблизили безособові речення з двочленими, бо відносний вказівник-займенник почав сприйматися наче підмет (принаймні як формально виражена синтаксична категорія підмета), а головний член – наче присудок. Недарма у мовознавстві щодо таких речень, як: *Це цікаво; І це теж закономірно* є таке слушне міркування: «Узагальнений займенник *це* у наведених реченнях тільки

формально заступає підмет; проте за змістом такі речення сприймаються як безособові, в яких може бути відображений і психічний або фізичний стан людини (пор. «Мені це важко»; «Мені це цікаво»).

Зрідка займенник-вказівник допомагає встановити зв'язок з другою частиною складного речення, напр.: *Це ж **протиприродно**: жити невисно, день за днем горіти нею, носити її в собі.*

Чи можна все-таки розглянути займенник-вказівник вважати підметом? За це – факт виникнення зв'язку координації між ним і головним членом речення. Але проти – безособовість змісту речення, а звідси й неможливість заміни займенникового вказівника іменниковим підметом. Річ у тім, що отакий вказівник – це явище, породжене синтаксисом тексту, воно виникло на межі речень, обслуговує потреби зв'язку між суміжними реченнями, тому й важко пояснити його з точки зору внутрішньої будови речення.

Безособові речення з головним членом у формі слова категорії стану повідомляють свій зміст у широкому теперішньому часі дійсного способу. Значення минулого, майбутнього часу, умовного, наказового способу вони набувають з допомогою відповідних форм допоміжних дієслів *бути, стати*, напр.: *Це було **прекрасно**; В солодких, глибоких зітханнях весни **мало було** тої ночі; Мені **легше** від цих слів не стане; Так **добре було б** і в нас; **Хай** вам завжди **буде щасно!*** [Каранська 1995: с. 116–117].

За ознакою предиката головного компонента односкладні речення з предикативно-прислівниковими формами вираження В. Д. Горяний [Горяний 1984: с. 42–43] поділяє на чотири групи: 1) речення з предикативом, який входить до частиномовної «тріади» (іменник, дієслово, прислівник); 2) речення з предикативом на означення конкретного середовища; 3) речення з предикативом просторового значення; 4) речення з предикативом часового значення.

Предикатив речень першої групи, як і дієслово, потребує обставинного поширювача: Пор.: *Безлюдніє скрізь – Безлюдно скрізь. Димить у кімнаті – Димно у кімнаті.*

Часто предикативи цієї групи вживаються разом з предикативами другої групи, оскільки локалізатор у них спільний – він конкретизує середовище, тобто «фрагмент дійсності», в якому ці стани реалізовані. Наприклад: *Душно, і тихо, і темно усюди.*

Цей «фрагмент дійсності» Г. О. Золотова називає «суб'єктом обставинного стану (локативний)» [Золотова 1982: с. 138], цим підкреслюючи його обов'язковість у реченні як носія предикативної ознаки (тут – носія стану).

За свідченням О. В. Голдз та К. Г. Городенської [Голдз 2013: с. 111; Городенська 2008: с. 112] предикатив другої і третьої груп – небагато (за «Словником...» [Словник 1980: с. 322] близько 40 – з урахуванням синонімів: *галасливо, гамірно, гамірливо, гомінко, гомінливо* і под.). Предикативи третьої групи, як правило, є антонімічними: *близько – далеко, високо – низько, вузько – широко, глибоко – мілко, просторо – тісно, далеченько – близенько* і под. Виділяють їх в окрему групу, оскільки вони створюють своє типове значення «просторовий стан» і вимагають відповідного поширювача, як-от: *До села зовсім близько.*

Ще менше предикативів часового значення (*довго, незабаром, рано, пізно, забарно*), але й вони створюють окрему групу безособових речень з типовим значенням «часовий стан», як-от: *Та було вже пізно.*

Таким чином, предикативно-прислівниковий семантичний вид безособових речень із нульовим суб'єктом представляють в українській мові понад 40 предикатив, загальне значення яких виражати «стан як галузь буття, що є фрагментом світу». Поширюються вони всі локальним (обставинним) елементом, який і репрезентує конкретно цей «фрагмент світу» – локалізовану часточку реальної дійсності [Горяний 1984: с. 42–43].

У сучасній українській літературній мові немало означальних прислівників може виконувати вторинну для них функцію основної частини прислівникового складеного головного члена односкладних речень, у яку їх транспонують дієслівні власне- та невласне-зв'язки. Ця предикативна функція найхарактерніша для прислівників *важко, легко, весело, радісно, вигідно, дешево, дорого, гірко, добре, смішно, соромно, сумно, тепло, тяжко, невесело, нелегко* та ін. З огляду на те, що їм властива і атрибутивна, і вторинна для них предикативна функції, деякі дослідники кваліфікують їх як предикативно-атрибутивні прислівники [Горпинич 2004: с. 233].

Односкладні речення з прислівниковим складеним головним членом семантично не однорідні. Одні з них характеризують зовнішній стан (*рано, пізно, розкішно, ошатно* тощо), інші передають внутрішній стан або ставлення істот (*легко, важко, сумно, весело, радісно, ніяково, соромно, цікаво, страшно, байдуже, цікаво, приємно, млосно, мультко* та ін.), ще інші, такі як прислівники *холодно, тепло, спокійно, сумно, ясно, світло, темно, вільно, затишно* та ін., можуть реалізувати обидва ці значення (пор.: *Мені холодно* і *Надворі холодно; Дитині тепло* і *У квартирі тепло*).

Означальні прислівники, що передають зовнішній стан, уживаючись у ролі основної частини складеного головного члена прислівникових односкладних речень, диференціюють його за багатьма ознаками:

1) за температурою: *тепло, холодно, прохолодно, зимно* та ін., напр.: *Опівдні зробилося зовсім тепло.*

2) за віддаллю: *далеко, близько, недалечко, неблизько, далеченько* та ін., напр.: ... *Було ще далеченько.*

3) щодо звукового вияву: *тихо, шумно, галасливо* та ін., напр.: *На цвинтарі було тихо.*

4) за кольором: *зелено, червоно, голубо, біло, багряно, чорно, сіро* та ін., напр.: *І зелено, й червоно, і голубо, й біло, й синьо, й рожево коло тої хатки.*

5) за освітленням: *світло, темно, ясно*, напр.: *Темно зробилося, як під кобеньком, за два кроки поперед себе нічого не видно.*

6) за комфортністю: *затишно, незатишно, комфортно, зручно* та ін., напр.: *Тут не надто **комфортно**, зате безлюдно.*

7) за естетичністю: *гарно, красиво, мило, славно, розкішно, бридко* та ін., напр.: *Як **красно** надворі... біло, біло.*

8) за загальним враженням: *чудово, першокласно, довершено, неперевершено, бездоганно, вдало, досконало, погано, кепсько, дивовижно, неймовірно, надзвичайно* та ін., напр.: – ***Першокласно!***

9) за ознакою вмотивованості / невмотивованості, раціональності / нераціональності: *закономірно, логічно, нелогічно, природно, слушно, правильно, неправильно, раціонально, нераціонально, розумно, нерозумно, справедливо* та ін., напр.: ***Нерозумно, нелогічно**, – *теж праця, служба, а от не може та й не може втоптати це у своїй старій ...голові.**

Одні означальні прислівники в позиції складеного головного члена прислівникового односкладного речення визначають стан довкілля взагалі (пор.: *Він озирється по боках. **Порожньо**; Було **тихо, темно й моторошно***, інші передають стан конкретних просторових реалій (пор.: *В хаті **холодно**; Завтра свято. **Тихо** в домі; В квартирі **було темно***.)

Характер позначуваного детермінує формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну структуру односкладних речень з прислівником в ролі їхнього головного члена. Якщо прислівник виконує функцію предиката фізичного стану природи, то такий співвідносний із ним предикат відкриває в реченні позицію суб'єктної синтаксеми, яка має нульове вираження [Вихованець 1992: с. 43; Кавера 2008: с. 14]. Відсутність експлікованого суб'єкта при предикатах фізичного стану природи дослідники пояснюють тим, що вони передають особливі стани всеохопного характеру [Вихованець 1992: с. 43]. У формально-синтаксичній структурі речень, утворених прислівниковими предикатами на позначення станів природи, можливі детермінантні другорядні члени речення з просторовою та часовою семантикою, пор.: *Але надворі **було темно й тихо**, ніде не чути ні голосу, ні кінського тупоту; **Було сумно** надворі.*

Односкладні речення, у яких прислівниковий складений головний член характеризує стан певного приміщення, вирізняються тим, що мають у своїй формально-синтаксичній структурі детермінантний другорядний член речення, виражений іменниками – назвами приміщень у формі місцевого відмінка або прислівником із семантикою місця, пор.: *В хаті холодно; У льоху було темно; В кімнаті було трохи парко; Тут прохолодно*. Питання про статус цього компонента на семантико-синтаксичному рівні речення – дискусійне. Для дослідників, які ототожнюють семантичний суб'єкт з темою речення, він є морфологічним варіантом суб'єктної синтаксеми, тому що, як вони вважають, необхідною умовою набуття будь-якою формою з просторовою семантикою суб'єктного значення є її розташування на початку речення і відсутність у ньому іншого компонента із суб'єктним значенням [Кацнельсон 1972: с. 119; Кокорина 1979: с. 81]. Суб'єктну функцію такого компонента засвідчує трансформація, унаслідок якої він набуває типової форми суб'єкта стану, пор.: *У хаті холодно – Хата холодна*. Проте не всі односкладні речення з аналізованим локативним компонентом можна трансформувати в такий спосіб, пор.: *У пральні возко – *Пральня возка*. Це речення логічно трансформувати так: *Повітря, що є в пральні, возке*). О. Г. Межов констатує, що локативний компонент перемістився із детермінантної (локативної) у прислівну (суб'єктну) позицію речення, проте в суб'єктній позиції не втратив локативного значення. Взаємодія його лексичного просторового наповнення та суб'єктної позиції посприяли тому, що цей компонент набув синкретичного суб'єктно-локативного значення [Межов 2012: с. 356–357]. Інші мовознавці кваліфікують його як локативно-суб'єктний, мотивуючи це тим, що суб'єктна функція для нього є вторинною, набутою [Евтеева 1980: с. 10–11]. М. П. Баган зазначає, що цей компонент може мати різну семантико-синтаксичну природу, яка залежить не тільки від його лексичного наповнення, а й від семантики предиката, що дало їй підстави розмежувати компоненти із суб'єктно-локативним та локативно-суб'єктним значеннями [Баган 1999: с. 141].

Вважаємо, що в прислівникових односкладних реченнях компонент, виражений морфологізованим чи неморфологізованим просторовим прислівником, потрібно кваліфікувати як локативно-суб'єктний, оскільки навіть в суб'єктній позиції він зберігає виразну локативну семантику. До того ж такі речення є семантично не елементарними конструкціями [Евтеєва 1980: с. 11; Межов 2012: с. 357].

Відповідно до теорії антропоцентризму, у якій мовні явища інтерпретують крізь призму людського світосприйняття [Хомякова 1997: с. 75], односкладні речення на зразок *У хаті холодно* відбивають лише відчуття певного неназваного суб'єкта, адже те, що в хаті холодно, а не тепло, може відчутти тільки істота, яка перебуває всередині. За такого підходу компонент на позначання приміщення потрібно кваліфікувати як детермінантний другорядний член, що передає локалізацію імпліцитного суб'єкта стану, пор.: *В хаті холодно* ← *Людам, які перебувають в хаті, холодно*; *В домі було безпечно* ← *Люди, які були в домі, почувалися безпечно*. Отже, стан приміщення умотивовано сприйняттям певного неназваного суб'єкта. Такий спосіб інтерпретації вважаємо цілком прийнятним для речень, у яких передано психологічний стан приміщень. Оскільки такий стан більшою мірою властивий людям, ніж приміщенням, логічно припустити, що саме люди є його носіями, пор.: ...*Було сумно і в Масюковій хат* ← *Було сумно людям, які перебували в Масюковій хаті*; ...*І в хаті стало весело...* ← *Людам, які були в хаті, стало весело*. У семантико-синтаксичній структурі таких речень компонент, виражений іменником – назвою приміщення, має статус вторинної синтаксеми із просторовою семантикою.

Характерно, що позицію лівобічного компонента із суб'єктно-просторовою семантикою можуть наповнювати назви певних подій, заходів, що відбуваються на якійсь території, пор.: *На ярмарку тісно*; *На змаганнях цікаво*; *На випускному було весело*. На нашу думку, такий компонент також виконує функцію детермінантного другорядного члена, оскільки співвідноситься зі згорненим елементарним реченням, що характеризує локативні параметри суб'єкта стану, пор.: *На ярмарку тісно* ← *Людам, які*

приїхали на ярмарок, тісно; На олімпіаді з математики цікаво ← Школярам, які беруть участь в олімпіаді з математики, цікаво; На випускному було весело ← Усім, хто гуляв на випускному вечорі, було весело.

Формально-синтаксична структура прислівникових односкладних речень зовнішнього стану може бути представлена лише їхнім складеним головним членом. Такі речення поширені в народній пареміології, де зіставляють декілька предикативних членів, щоб показати взаємозалежність протилежностей у житті, пор.: *Далеко, та легко; а близько, та слизько.*

Означальні просторові прислівники в позиції головного члена односкладного речення потребують залежних прислівних компонентів. Наприклад, прислівники з просторовою семантикою *далеко, близько, недалеко, неблизько* та ін., що визначають зовнішній стан за віддаллю, передбачають своєю семантикою локативний компонент на позначення кінцевого пункту, пор.: *Ні, – сказав він, – до русла ще далеко; ...До села вже зовсім близько.* У таких реченнях можливий і локативний або локативно-об'єктний компонент зі значенням вихідного пункту, проте він факультативний, пор.: *Звідси до школи далеко; – Годилося б випити за твоє повернення доброго вина, – сказала вона, – але від нас до магазину неблизько.*

Означальні просторові прислівники в ролі складеного головного члена односкладного речення уможливають також уживання другорядного керованого прислівного компонента, вираженого власне-іменником або займенниковим іменником у формі давального відмінка, що вказує на суб'єкта сприйняття віддалі (пор.: *Тінейджер взагалі додому не їздить, йому далеко*, проте цей компонент також факультативний. Деякі з означальних просторових прислівників дієслівні зв'язкові компоненти переводять у позицію складеного головного члена односкладного прислівникового речення, яка для них також є вторинною. Такі односкладні прислівникові речення передають здебільшого зовнішній стан, пор.: *Їм до Києва далеко; До нашого села зовсім близько.*

Означальні прислівники, що виражають умотивованість ознаки (логічно, закономірно, природно, справедливо та ін.), її значущість (*важливо,*

суттєво, цінно, добре та ін.) або надзвичайність (*неймовірно, дивовижно, цікаво, прикметно, характерно* та ін.), виконують роль головного члена в прислівникових односкладних реченнях особливого типу. Формально такі речення є односкладними, непоширеними. Вони виступають у позиції головної частини складнопідрядного речення, підрядна з'ясувальна частина якого становить своєрідний описовий підмет щодо головної, оскільки визначає ту подію чи ситуацію, яку характеризують означальні прислівники в позиції складеного головного члена речення в головній частині, пор.: ***Природно***, що молодь ...*Більш схильна до бунту*; ***Добре***, що хоч одяг лишив на острові; ***Дивовижно***, як вони змогли при цензурі зробити такі речі. У таких реченнях означальні прислівники є предикатами другого рангу, бо вони оцінюють ситуацію, передану суб'єктом і предикатом першого рангу, пор.: ***Природно***, що молодь більш схильна до бунту ← Молодь більш схильна до бунту + Це ***природно***; ***Дивовижно***, як вони змогли при цензурі зробити такі речі ← Вони змогли при цензурі зробити такі речі + Це ***дивовижно***.

Характерно, що деякі означальні прислівники в позиції складеного головного члена односкладного речення можуть реалізувати декілька різних значень. Наприклад, означальні прислівники місця *далеко, близько* визначають не лише просторову, а й часову віддаленість. У разі вживання цих прислівників з часовим значенням у реченні використовують компонент, виражений назвами часових понять (*година, полудень, ранок, вихідні* та ін.), певних етапів людського життя (*повноліття, старість*) або подій, пов'язаних з певним часом (*свято, поїздка, турнір, весілля, випускний* та ін.), пор.: ***До ранку було далеко***; ***До старості ще далеко***; ***До випускного ще далеко***. Семантику часової віддаленості часто підсилюють вторинними займенниковими прислівниками міри й ступеня (*як, так*) або частками *ще, вже*, пор.: *Ох, як далеко до тої години, коли вона почне гаснути, втратити кров'яністі барви; ...Ще далеко до полудня; До пенсії вже близько*.

Деякі означальні прислівники зі значенням високої температури унаслідок метафоричного переосмислення набувають вторинного для них значення істиннісної оцінки. Зокрема, прислівник *тепло* в розмовному

мовленні може означати «майже правильно», а прислівник *гаряче* – «правильно, точно», пор.: *Мій любий читач подумає, що він іде до завбібліотекою? Тепло, але не гаряче.* До такого метафоричного перенесення вдаються у відомій дитячій грі, коли пошук предмета у правильному напрямку коментують прислівниками *тепло, тепліше, гаряче, спекотно*, а пошук предмета в неправильному напрямку – прислівником *холодно*. Імовірно, що асоціювання наявності чого-небудь з теплом, а його відсутності – з холодом ґрунтується на одвічній природній закономірності: там, де тепло, там розвивається все живе, є вдосталь їжі, а там, де холодно, нічого не росте й не розвивається, відповідно, там нічого немає.

Прислівник *гаряче* у вторинній позиції складеного головного члена односкладного речення може реалізувати ще одне переносне значення – напруженості атмосфери в певному просторі, пор.: ...*За столом стало дуже гаряче.* Стосовно цього прикладу логічно припустити, що гаряче стало людям, які сиділи за столом і сперечалися, але внаслідок компресії мовлення збуджений стан перенесено з безпосереднього носія на його просторові координати. Компонент *за столом* потрапляє в не типову для нього позицію носія стану. Загалом наведене речення відбиває двоє перенесень: метафоричне (*гаряче* → *напружено, знервовано*) і метонімічне (*простір* → *люди, які перебувають у цьому просторі*).

Означальний просторовий прислівник *далеко* виконує функцію головного члена односкладного речення і на рівні свого переносного значення «нерівня хтось кому-небудь». Семантика віддаленості дає змогу передати істотну відмінність одного об'єкта від іншого. У цьому переносному значенні предикативний прислівник *далеко* керує двома прислівними другорядними членами речення: один виражений формою давального відмінка і має значення суб'єкта оцінного стану, другий – формою родового відмінка з прийменником *до*, що виражає значення об'єкта стану-обмеження, пор.: *Звичайно, Данику ще далеко до професіонала; Звичайно, до тайги цьому українському сосновому лісу було далеко...*

Позиція складеного головного члена односкладного речення є найхарактернішою вторинною позицією для якісно-означальних прислівників. Такі прислівникові односкладні речення відбивають стан довкілля.

Прислівниковий складений головний член односкладного речення передає різні відтінки внутрішнього стану суб'єкта або його ставлення до кого-, чого-небудь. Він ґрунтується на чотирьох семантичних різновидах означальних прислівників:

1) прислівниках, що визначають фізичні відчуття істот: *важко, легко, млясо, тепло, холодно, смачно, терко* та ін., напр.: *Йому буде важко*;

2) прислівниках, що експлікують емоційно-психічний стан людей: *весело, дивно, гірко, смішно, образливо, прикро, приємно, страшно, сумно, соромно, спокусливо, радісно, тяжко, моторошно* та ін., напр.: *Мені моторошно*;

3) прислівниках, що характеризують ступінь пізнання людиною чого-небудь: *зрозуміло, ясно, очевидно*, напр.: *Мені очевидно, що це не випадковість*;

4) прислівниках, що передають ставлення суб'єкта до кого-, чого-небудь: *цікаво, байдуже*, напр.: *...Чомусь мені здається, що це тобі під силу, й буде навіть цікаво*.

Найуживанішими в позиції складеного головного члена односкладного речення є прислівники, що передають емоційно-психічний стан істот. Із цим значенням уживають навіть ті якісно-означальні прислівники, первинне значення яких не пов'язане з емоційно-психічною сферою людини, наприклад прислівники, що визначають такий її стан за кольором, пор.: *Як люто мені! Як біло! Розпачливо як на світі*. Цей семантичний різновид якісно-означальних прислівників активно поповнюється оказіональними утвореннями, формування яких зумовлене бажанням авторів якомога точніше передати психічний стан героя, пор.: *Так мені оглухло і тоскно. І так садиноко-пустельно; А мені було так широко в зіницях... Гей, пташинно так!*

Прислівниковий складений головний член зі значенням внутрішнього стану істот чи ставлення до кого-, чого-небудь має здебільшого лівобічний керований другорядний член зі значенням суб'єкта такого ж стану. Здебільшого його заповнюють власне-іменники – назви істот та особові займенникові іменники, ужиті у формі давального відмінка, пор.: *Любі **стає смішно**; Макару раптом **стало страшно**; Як тільки я вийду з того дому, мені відразу **стане легко і спокійно**; Марла сміялася, їй **було добре, цікаво і страшнуvато**; І мені **було соромно** зараз перед ними за свою ногу, за своє безсилля; І одразу **стало** Глечикові їй **сумно, їй моторошно**; Мені так **добре, стіни такі отчі, такий у серці невимовний щем**; Йому раптом **зробилося легко і навіть весело**. Зрідка такий другорядний член речення зі значенням суб'єкта внутрішнього стану виражають прийменниково-відмінкові форми: для + Род. в. (пор.: *Для мене тут **душно**; **Затісно** в цьому світі для живих, для мертвих теж **затісно***; між + Ор. в. (пор.: *Між людьми **зробилося так тихо***; в (у) + Род. в. (пор.: *А в нього **погано** з шлунком...* Його позиція може бути зредукованою у формально-синтаксичній структурі прислівникового односкладного речення. Це буває здебільшого тоді, коли в ролі прислівникового складеного головного члена вживаються прислівники зі значенням пізнання (*зрозуміло, ясно*), подиву (*дивно, дивовижно*) та зацікавлення (*цікаво*), особливо коли такі стани характерні для багатьох осіб, коли вони мають узагальнений характер, пор.: *Згодом **стало зрозуміло**, що їй до Верони імператор приїхав спонукуваний цим чоловіком, принаймні це збагнула Євпраксія; Коли **стало зрозуміло**, що це таки пірати, Котигорошко доповів усе своєму начальству і викликав термінову підмогу; Отож і **не дивно**, що нашим героям захотілося у школу; І **ще було ясно**, що одне одного, може, вони їй любили, але більше не любили нікого; **Ясно**, що той хрестик нічого спільного з Богом не мав, що то було просто модно.* Речення з аналітичними предикатами стану, що не мають при собі лексично вираженого суб'єкта стану, називають неповними або згорнутими [Вихованець 1992: с. 100].*

Від прислівникового складеного головного члена односкладного речення може залежати і керований другорядний член речення зі значенням об'єкта. Проте коло таких прислівників обмежене прислівниками звукового сприйняття (пор.: *...цілий клас тихенько дзумчав собі під носа, так що відверненій до дошки вчительці **чутно** було лиш монотонний низький гул,* прислівниками, щоозначають ставлення до кого-, чого-небудь (пор.: *Шляхом йшли тисячі людей, і всім їм було **байдуже** до мене*)та деякими прислівниками емоційного стану (пор.: *Батькам **страшно** за дітей; Школярам було **соромно** перед учителем; Тепер Віорелії Віорелівні навіть **совісно** було перед покоївкою*).

Сполучуваність відприслівникових предикатів стану із суб'єктом та об'єктом компонентами І. Р. Вихованець вважає максимальною межею їхньої сполучуваності. Причому обов'язковішим він називає об'єктний компонент, тоді як суб'єктний «не завжди реалізується в мовленні» [Вихованець 1992: с. 100]. За нашими спостереженнями, для деяких відприслівникових предикатів стану, таких як *чутно*, об'єктний компонент, справді, важливіший за суб'єктний (пор.: *Пройшов день, пройшов другий, і третій – не **чутно** нічого*, тоді як у реченнях з іншими семантичними різновидами відприслівникових предикатів внутрішнього стану (*байдуже, страшно* та ін.) послідовніше реалізується суб'єктний, а не об'єктний компонент (пор.: *Я не знаю, що це означає. Але мені **байдуже**; Мені чомусь **страшно**, хоча цей чоловік і не ворушиться*).

Характерно, що в реченнях із прислівниками на означення внутрішнього стану людини можливий валентно не зумовлений компонент, що вказує на істоту чи об'єкт, які спричиняють відповідний стан людини, пор.: *А в нього **погано** з шлунком...; З роботою людям в провінції **скрутно**; З дитиною молодій мамі **важко***. З огляду на те, що аналізований компонент стосується цілого речення, а не прислівникового складеного головного члена односкладного речення, дехто з мовознавців кваліфікує його як об'єктний детермінант [Русская 1980: с. 380]. На нашу думку, такий детермінант реалізує причинові семантико-синтаксичні відношення, пор.: *А в нього*

погано з шлунок... ← *Йому погано, бо в нього хворий шлунок; З роботою людям в провінції складно* ← *Людям, які живуть у провінції, складно, бо немає роботи; З дитиною молодій мамі важко* ← *Молодій мамі важко, бо вона має дитину*. Він може передавати й умовно-часові семантико-синтаксичні відношення між частинами згорненого складнопідрядного речення, пор.: *З вами, Сідалковський, легко і в той же час так важко* ← *Комусь легко і водночас важко, коли поруч є Сідалковський*. Речення такого структурного типу характерні насамперед для розмовного стилю сучасної української літературної мови. Проте в мовленні засобів масової інформації їх уживають для того, щоб оцінити ситуацію в якійсь сфері суспільного життя. Назви цих сфер заповнюють не типову для них позицію суб'єкта стану, а детермінантний другорядний член речення у формі *з + Ор. в.* указує на те, стосовно чого оцінюють стан середовища, пор.: *На жаль, з гумором у сучасній українській літературі сутужно*.

Прислівниковий складений головний член односкладного речення нерідко має прислівного некерованого другорядного члена речення, що визначає ступінь вияву внутрішнього стану особи, пор.: *Мені до болю ніяково й соромно; ...їй робилося дуже сумно...*; *Любі весело до болю*. У прислівникових односкладних реченнях поряд із керованим другорядним членом речення, що має значення суб'єкта стану, нерідко вживається компонент, що визначає локалізацію стану в певному органі людини й виражений переважно формою місцевого відмінка іменників – назв частин тіла (пор.: *В роті мені сухо, липко; У грудях йому важко*) або іменників *серце, душа* (пор.: *На серці [Радюкові] було весело йрадісно; Йому робилося сумно на душі за тими роками, що вже пройшли і ніколи не вернуться...*; *...Коли тобі мультко на душі, шукаєш розради перед Богородицею*. Семантичну функцію цього компонента дослідники кваліфікують по-різному. Одні вважають, що назви частин тіла самостійного семантико-синтаксичного статусу не мають і разом із компонентом у формі давального відмінка формують розчленований суб'єкт стану [Золотова 1973: с. 310; Кавера 2008: с. 11; Межов 2012: с. 360]. Інші кваліфікують його як

синкретичний локативно-суб'єктний компонент, у якому домінує семантика локативної форми, оскільки «вона краще узгоджується з його предметним наповненням» [Баган 1999: с. 139]. Ще інші називають його суб'єктно-просторовим детермінантом з перевагою суб'єктного значення [Русская 1980: с. 380]. Ми вважаємо, що аналізований компонент, справді, поєднує в собі значення суб'єктної позиції та локативної форми. За наявності лексично вираженого керованого другорядного члена речення зі значенням суб'єкта стану в ньому домінує локативне значення, пор.: *Від одного погляду на той хліб у мене ставало важко в шлунку*. Його редуція спричиняється до того, що компонент, експлікований назвами частин тіла, набуває форми давального відмінка, що є типовою формою вираження суб'єкта стану, пор.: *...спекотно очам і шкірі; Дощ перестав; Хмари розійшлися; Західна брама неба розчинилася, з неї ринуло стільки світла, що боляче стало очам*.

Отже, односкладність – синтаксичне явище, що перебуває в центрі уваги вітчизняних мовознавців. У сучасній лінгвістиці зазнають нового трактування такі категорії, як функціональне призначення односкладних речень, прийоми їх композиції в художніх текстах, добір і спеціалізація в конкретних ситуаціях спілкування. Односкладні конструкції яскраво виявляють себе в різних сферах. Вони є відмітною ознакою художньої літератури. Односкладні речення виконують у ній особливу функцію – об'єктивно відобразити навколишню дійсність. За морфологічною формою головні члени односкладних речень можуть бути дієслівними, іменниковими, інфінітивними і прислівниковими, що дало змогу поділити односкладні конструкції на дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові. Односкладні прислівникові речення являють собою конструкції зі складеним головним членом, вираженим предикативними прислівниками, у поєднанні з дієсловами-зв'язками. Спочатку односкладні речення з предикативними прислівниками і предикативами називали безособовими прислівниковими реченнями. Згодом, коли з'явилося вчення про категорію стану, то їх вже почали називати реченнями з категорією стану чи з безособово-предикативними словами. Зокрема, в «Русской граматике» за 1980 р. хоча і

розмежовуються предикативні прислівники й предикативи, проте односкладні конструкції з ними визначаються як власне прислівникові. Г. О. Золотова у своїх працях теж часто використовує назву «прислівникові речення», але під цією назвою об'єднує і однокомпонентні, і двокомпонентні речення. Предикативні прислівники і предикати – це поняття нетотожні. Оскільки, предикативні прислівники стосуються виключно прислівників, а предикативи у свою чергу виокремлюються і серед прислівників, і серед іменників, і серед дієслів – зокрема дієприкметникові предикативи на *но-*, *то-*. Поняття предикативи у своєму значенні набагато ширше за поняття предикативні прислівники. Є вагомі підстави для того, щоб називати речення з цими формами не прислівниковими, а односкладними з предикативними прислівниками і предикативами.

РОЗДІЛ 2

СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ОДНОСКЛАДНИХ ПРИСЛІВНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

2.1 Семантичні особливості якісно-кількісних прислівників у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос

Марія Матіос належить до когорти видатних письменниць сучасності. Її творчий стиль впізнаваний: «Жодного зайвого слова – тільки вигострений, мов лезо, сюжет, різьблено-красномовні деталі, соковитий гуцульський колорит» [Джугастрянська], що робить її твори цікавими не лише для дослідників літератури, а й мови.

На сьогодні в українському мовознавстві відомі студії, у яких проаналізовано виражальний потенціал діалектної лексики [Зелінська, Тищенко], функціонально-стилітичні особливості антропонімів [Бакум 2010: с. 197–200], специфіку використання уснопоетичного народного словника [Павлишин] у творах письменниці. Граматичних студій на матеріалі текстів Марії Матіос не було проведено, саме тому дослідження односкладних прислівникових речень у дискурсі цієї письменниці є актуальним.

Односкладні речення в сучасних граматичних студіях класифікують за морфологічним вираженням головного компонента на дієслівні, іменні, інфінітивні та прислівникові [Коваль 2015: с. 7]. Термін «прислівникові речення» з'явився порівняно недавно. Ним кваліфіковано односкладні речення з основною прислівниковою частиною відповідного складеного присудка та складеного головного члена односкладного речення [Бакум 2010: с. 101].

У ролі головного члена односкладного прислівникового речення функціонують різні значеннєві розряди прислівників. Зважаючи на те, що мовна природа прислівника не зорієнтована на вираження категорії синтаксичного часу, заступаючи позицію головного члена односкладного речення, прислівник сполучається з дієслівними зв'язками, а отже, головний

член односкладного прислівникового речення завжди має складену будову. З огляду на те, що прислівникам у ролі головного члена речення властиві й атрибутивна, і вторинна для них предикативна функції, деякі дослідники кваліфікують їх як предикативно-атрибутивні [Голдз 2013: с. 111].

У творах Марії Матіос у функції прислівникової частини головного члена односкладного прислівникового речення широко використано обставинні прислівники якісно-кількісної (*важко, легко, весело, радісно, вигідно, дешево, дорого, гірко, добре, смішно, соромно, сумно, тепло, тяжко, невесело, нелегко* і под.), та власне-обставинної (*там, кругом, угорі, згори, вниз, праворуч, попереду, додому, здалеку, манівцями, тому, згарячу, зосліпу, спересердя, знічев'я, зопалу, знестямки, спрощогу, хоч-не-хоч, навмисне, наперекір, напоказ, жартома, на зло, у гості* тощо) семантичних підгруп, проте, вищий рівень уживаності властивий якісно-кількісним прислівниковим системам.

Значеннева широта якісно-кількісних прислівників зумовлює відповідно й семантичну розгалуженість односкладних прислівникових речень: «Одні з них характеризують зовнішній стан (*рано, пізно, розкішно, ошатно* тощо), інші передають внутрішній стан або ставлення істот (*легко, важко, сумно, весело, радісно, ніяково, соромно, цікаво, страшно, байдуже, цікаво, приємно, млосно, мультко* та ін.), ще інші, такі як прислівники: *холодно, тепло, спокійно, сумно, ясно, світло, темно, вільно, затишно* та ін., можуть реалізувати обидва ці значення. Наприклад: *Мені холодно і Надворі холодно; Дитині тепло і У квартирі тепло*» [Городенська 2008: с. 112].

Якісно-кількісні прислівники в ролі основної частини складеного головного члена прислівникових односкладних речень визначають різноманітні ознаки – метеорологічні характеристики, звукове, кольорове наповнення, освітленість, комфортність, параметри за відстанню та швидкістю, часові та кількісні параметри, емоційні та естетичні вияви. Улюбленими в мовотворчості Марії Матіос є прислівникові лексеми, що вказують на:

- 1) емоційні вияви: *весело, живо, чудно, дивно, солодко, страшно, недобре, спокійно, встидно, боязко, сумно, безбарвно, добре, млісно, гідко, моторошно, банно (дивно), радісно, недобре, люто, пестливо, палко, ніжно, смачно, заклично*напр.:
- **Весело:** *А було якось весело, живо, дивитися на них іншим разом хочеться більше, ніж на гурт людей* (12, с. 27);
 - **Чудно:** *Їй робиться якось чудно, дивно, навіть солодко* (12, с. 29);
 - **Страшніше:** *Для Дарусі це страшніше, ніж напади болю* (12, с. 34);
 - **Недобре:** *Недарма про вас недобре кажуть* (12, с. 63); *Але недобре* (6, с. 54);
 - **Спокійно:** *Спокійно, Іване, на тому світі буде* (12, с. 73);
 - **Встидно:** *Чи то встидно, чи боязко, чи жаль такої дрібної жінки, в якій і в пазусі не дуже густо і яку під собою роздушити було би легко, не те, що згорнути в обіймах* (12, с. 88); *Правда, трохи встидно найстаршій доньки Павлінки, що сама плакає річну Паютку* (9, с. 5); *Мені встидно... – непевно повела плечима, чуючи як гостро вдаряє їй кров у серце* (9, с. 66);
 - **Страшно:** *Там було так гарно – що аж страшно, як, може, буває невагомій душі лише перед райською брамою* (12, с. 102); *Дивився на мирне, начебто сонце, обійстя – і йому ставало страшно, аж моторошно* (9, с. 32); *Страшно, як ти плачеш...* (9, с. 37); *Їй страшно* (6, с. 9);
 - **Сумно:** *«Ніж говорити, що думаєш, краще у дрімбу грати...»* , – *виправдовувався не раз Гершко, але це звучало надто сумно для завжди веселої вдачі старого жиди, в якого, до того ж, забрали й олійницю – і тепер вхід до неї також заколочений навхрест дошками, як Капетутерова корчма* (12, с. 120);
 - **Безбарвно:** *Безбарвно, так ніби це його не стосується, питає Михайло по-румунськи, всідаючись поруч* (12, с. 131);

- **Добре:** *От і добре* (12, с. 158); *Добре* (12, с. 163); *От і добре* (12, с. 164); *Ну, добре* (9, с. 10); *Думай добре* (9, с. 38); *То й добре* (6, с. 41); *Будеш зо мною – буде тобі добре* (6, с. 52);
- **Неспокійно:** *Чомусь більше, ніж завжди, шуміла вода, та ще на тому боці було якось не так – неспокійно, чи що?* (12, с. 160);
- **Дивно:** *Як це не дивно було Михайлові з себе, але ці поодинокі і зовсім не відчутні крадіжки не смутили його сумління* (12, с. 165); *Й дивно* (6, с. 9); *Дивно!* (6, с. 56);
- **Не дивно:** *То й не дивно* (6, с. 41);
- **Млісно:** *Лише стало так, як стає, коли тебе зурочать: млісно й гадко* (9, с. 6);
- **Банно:** *Якось так банно, що таке ся творить...* (9, с. 38);
- **Моторошно:** *Й моторошно* (6, с. 9);
- **Ліниво:** *Ліниво* (6, с. 23);
- **Радісно:** *Сьогодні Гаврилові радісно* (6, с. 41);
- **Млісно:** *В її голосі одночасно було стільки зневаги й зверхності, відчаю й неприхованого торжества, а у небачено розквітлому тілі – справжньої жіночої краси, що Варварчукові зробилося млісно* (6, с. 57);
- **Люто:** *Люто* (6, с. 74);
- **Пестливо:** *Та так пестливо* (6, с. 77);
- **Ніжно:** *Так смертельно палко й ніжно* (6, с. 77);
- **Заклично:** *Так нечувано смачно й заклично* (6, с. 77).

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на емоційні вияви персонажів, представлені 23 лексемами. Найбільш вживаною є лексема *добре*. Підраховано 7 односкладних прислівникових речень з лексемою *добре* у ролі головного компонента. Доволі часто Марія Матіос вживає для вираження емоційного стану героїв такі прислівники як: *страшно* (4 речення), компаративна форма прислівника – *страшніше*

(1 речення), *встидно* (3 речення), *дивно* (3 речення), *недобре* (2 речення). Менш вживаними є лексеми типу: *весело* (1 речення), *чудно* (1 речення), *спокійно* (1 речення), *сумно* (1 речення), *безбарвно* (1 речення), *неспокійно* (1 речення), *не дивно* (1 речення), *млісно* (1 речення), *банно* (1 речення), *моторошно* (1 речення), *ліниво* (1 речення), *радісно* (1 речення), *млісно* (1 речення), *люто* (1 речення), *пестливо* (1 речення), *ніжно* (1 речення), *заклично* (1 речення).

- 2) часові та кількісні параметри: *довго*, *негусто*, *рано*, *давно*, *ненадовго*, *рідко*, *часто*, *раптово*, *багато*, *мало*, *скоро*, *вічно*, *пізно*, *недовго*, *теменно* (*багато*), *запізно*, *повно* (*багато*) напр.:
- **Довго:** *Довго* вмивалася (12, с. 25); *Довго* пережовує (12, с. 31); *Шепче було довго, гаряче, палко* (12, с. 31); *Довго* і добре думав, кумо (12, с. 171); *Тіпологи відлежувала довго*(9, с. 4); *Потім довго мовчав* (6, с. 27);
 - **Негусто:** *Правда, бувало негусто, що Даруся ходила по селі княжою* (12, с. 26);
 - **Рано:** *Та ще рано* вам (12, с. 28); *Ніколи не рано* думати про завтра (12, с. 28); *Гості й рано* (9, с. 80);
 - **Давно:** *Давно, ой давно, доню...* (12, с. 30); *Хіба колись давно з Марією один раз у сусіднє село на гробки* (12, с. 61); *Біда давно навкруг нас* (12, с. 119); *Правда, то було вже давно* (9, с. 97); *До неї давно дійшло, що справа програна* (9, с. 56);
 - **Ненадовго:** *Заходить у воду чи в землю ненадовго* – лиць доти, поки вогонь не покидає тім'я (12, с. 31);
 - **Рідше:** *Сказати, що навіть тут, у горах, було багато охочих грати на дрімбах – не скажеш, бо час якийсь настав гейби не для веселості: все рідше* можна чути троїсту музику, а густіше – таки трембіту, але *Іванові дрімби користувалися попотим, і то частіше, ніж дрімби тих поодиноких умільців, що іще мали сміливість конкурувати із Цвичковим виробництвом* (12, с. 41);
 - **Раптово:** *Раптово* засунув дрімбу в штани (12, с. 45);

- **Багато:** *Нас уже не так багато, але ще й не мало* (12, с. 151);
- **Скоро:** *Скоро* буде (9, с. 6);
- **Вічно:** *Так триватиме вічно* (9, с. 6);
- **Пізно:** *Бо скоро буде пізно...* (9, с. 33);
- **Недовго:** *Лиш недовго* (9, с. 37);
- **Мало:** *Людей було мало... Лиш тих було теменно...*(9, с. 38); *Хоча на те надії мало* (9, с. 56);
- **Запізно:** *У молодості про це не думаєш, а потому – буває запізно думати* (9, с. 113);
- **Повно:** *Машин на дорозі повно* (9, с. 116).

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на часові та кількісні параметри, представлені 15 лексемами. Найбільш вживаною є лексема *довго*. Підраховано 6 односкладних прислівникових речень із лексемою *довго* в ролі головного компонента. Доволі часто Марія Матіос вживає для вираження часових та кількісних параметрів такі прислівники як: *давно* (5 речень), *рано* (3 речення), *мало* (2 речення). Менш вживаними є лексеми типу: *негусто* (1 речення), *ненадовго* (1 речення), *рідше* (1 речення), *раптово* (1 речення), *багато* (1 речення), *скоро* (1 речення), *вічно* (1 речення), *пізно* (1 речення), *недовго* (1 речення), *запізно* (1 речення), *повно* (1 речення).

- 3) параметри за комфортністю: *затишно, незатишно, комфортно, зручно, добре, легко, боляче, небезпечно, пусто, мирно*напр.:
- **Добре:** *Добре, якщо літо і вода тепла* (12, с. 14); *Най люде густіше, кумко, ходять поза Йорчиху – звідти усе так добре видко, що а-а-але де тобі!..* (12, с. 28); *Добре, що сьогодні є з чим баювати* (12, с. 31); *Та їй було легко, і добре, бо вдома їх чекав тато, він підхоплював Дарусю на руки, підкидав над головою і вона верещала – аж Марія хитала головою з-за паркану...*(12, с. 61); *Як нова влада, Міську, приходить людям голови каламотити, то вона має бути*

ступенна, сопокійна, аби втихомирити народ, як хоче, аби було добре там, куди вона приходить (12, с. 111); Добре... (9, с. 37);

- **Краще:** *Краще, як із Чорногори (12, с. 28);*
- **Комфортно:** *Тут не надто комфортно, зате безлюдно (8, с. 56);*
- **Некомфортно:** *Товариші, – почав він, і видно було, що йому важко говорити і некомфортно про це говорити (6, с. 88);*
- **Незручно:** *...мені дуже незручно Вас розчаровувати, але перший танець вона вже пообіцяла мені (9, с. 217);*
- **Легко:** *Сказати, що це було легко чи безпечно – не скажеш, але евакуюватися у безвість невідомо на скільки без молока, без м'яса, та ще з дітьми... це не по-гадзівському (12, с. 142);*
- **Боляче:** *Їй так боляче? (9, с. 16);*
- **Небезпечно:** *Раніше також було небезпечно, але сьогодні небезпека така, що треба сторонитися кожного звуку й кожного скрипу (9, с. 60); Пусто (9, с. 67); Скрізь пусто (9, с. 67);*
- **Мирно:** *Усе, певно, й до сьогодні було б так мирно та добре, якби одного осіннього полудня молодого гадзінька сама не полізла на горіще стайні по сінце для теляток (6, с. 5);*
- **Безпечно:** *В домі було безпечно (15, с. 250).*

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на параметри за комфортністю, представлені 10 лексемами. Найбільш вживаною є лексема *добре*. Підраховано 6 односкладних прислівникових речень з лексемою *добре* у ролі головного компонента. Менш вживаними у дискурсі Марії Матіос є лексеми типу: *краще* (1 речення), *комфортно* (1 речення), *некомфортно* (1 речення), *сумно* (1 речення), *безбарвно* (1 речення), *неспокійно* (1 речення), *незручно* (1 речення), *легко* (1 речення), *боляче* (1 речення), *небезпечно* (1 речення), *мирно* (1 речення), *безпечно* (1 речення).

4) естетичні вияви (їх часто кваліфікують як лексеми з оцінною або аксіологічною емантікою): *гарно, красиво, мило, славно, розкішно, бридко, чудово, першокласно, довершено, неперевершено, бездоганно, чисто, вдало, досконало, погано, гірше, кепсько, дивовижно, неймовірно, надзвичайно, безстыдно, файно, правильно, нагло, добре* напр.:

- **Гарно:** *Гарно...* (8, с. 76);
- **Красиво:** *Як красиво надворі... біло, біло* (6, с. 114);
- **Чисто:** *Ну чисто тобі, як дитину* (12, с. 10); *Геть чисто все, до найменшої найменшої дрібнички* (12, с. 34);
- **Безстыдно:** *Як безстыдно запустила татову оселю* (12, с. 30);
- **Гірше:** *А ще гірше – все село* (12, с. 32); *А в декого – й гірше* (8, с. 2); *Гірше, бо не знаєш, хто тобі ворог* (9, с. 11);
- **Файно:** *Файно*(12, с. 41); *Файно, дружечки, веселіться здорові* (9, с. 72);
- **Славно:** *В хаті було славно* (12, с. 166);
- **Правильно:** *Правильно*(12, с. 131);
- **Нагло:** *Нагло, як нагла смерть* (9, с. 10).

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на естетичні вияви персонажів, представлені 9 лексемами. Найбільш частотною є лексема *гірше*. Підраховано 3 односкладних прислівникових речень з лексемою *добре* у ролі головного компонента. Доволі часто Марія Матіос вживає для естетичного вираження такі прислівники як: *чисто* (2 речення), *файно* (2 речення). Менш вживаними у дискурсі Марії Матіос є лексеми типу: *гарно* (1 речення), *красиво* (1 речення), *безстыдно* (1 речення), *славно* (1 речення), *правильно* (1 речення), *нагло* (1 речення).

5) параметри за відстанню та швидкістю: *далеко, не видко, повільно, метушливо, близько, різко* напр.:

- **Не видко:** *Як і минулого разу, тата ніде не видко* (12, с. 29);

- **Далеко:** *Але до води було далеко* (12, с. 15); *Весілля було ще трохи далеко, але Іларій дав знак музиці грати зустрічної, та такої, що кололася вулиця й кололася голова* (9, с. 98);
- **Повільно:** *Повільно* прикладає вуха до землі – але за якусь мить раптово схоплюється (12, с. 30);
- **Метушливо:** *Метушливо* шукає довкола, потім б'є себе долонею в чоло, скидає із плечей потерту половинку ліжника і накриває нею нижній краєчок могилки, ніби вкриває мерзлі татові ноги (12, с. 30);
- **Близько:** *А тоді близько* до хреста (12, с. 31);
- **Різко:** *Але з тої хвилини в ній самій щось наче також обірвалося й різко* вкусило — аж зірничі в очах засвітили (9, с. 4).

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на параметри за відстанню та швидкістю, представлені 6 лексемами. Найбільш вживаною є лексема *далеко*. Підраховано 2 односкладних прислівникових речень з лексемою *добре* у ролі головного компонента. Менш вживаними є лексеми типу: *не видно* (1 речення), *повільно* (1 речення), *метушливо* (1 речення), *близько* (1 речення), *різко* (1 речення).

- б) силу та інтенсивність звукового вияву: *тихо, шумно, галасливо, голосно, людно* напр.:
- **Шумно:** *Там, хоч ніч ще не минула, було людно й шумно* (6, с. 126);
 - **Голосно:** *Десь там, глибоко всередині, було так голосно, що, здавалося, іскри сипалися в ріку* (12, с. 14);
 - **Тихо:** *На цвинтарі було тихо* (12, с. 145); *Для, стоячи до пупа у воді, тихо* покликав Дарусю (12, с. 64); *І в один мент Михайлові відкрилося, що в його селі поволі ставало так тихо, як у Черемошнім по той бік ріки, хоча мерців у селі не побільшало, і тиф людей не косив; як і раніше, люди робили весілля, храми і хрестини, але набутки тали якісь укорочені і пригнічені, а село – сумне і*

малоговірне, як переплакана жінка у півроку після чоловічої мерті (12, с. 121); **Було тихо** – аж здавалося, чути, як падає сніг і стікає слізьми на вбитих (12, с. 147); *У хаті стало **тихо-тихо*** (12, с. 151); *А на цьому боці **було тихо** – ніби мертво: ні вітру, ні румунських гранічерів* (12, с. 161); *Будь **тихо**, жінко* (9, с. 8); *А-ну, будь **тихо**...*(9, с. 13); *Удосвіта скрізь **було ще тихо** – й Дунусь перевів очі з дороги на гражду* (9, с. 32); *Так **тихо**, як би вже всі вибиті були...*(9, с. 39); **Тихо** (9, с. 67); *У хаті стало **тихо*** (9, с. 72);

- **Людно:** *В колишньому бездоганному маєтку **стало так людно**, що тепер там повний гармидер* (12, с. 119);
- **Галасливо:** *Все це **було дуже галасливо**...*(8, с. 52).

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на емоційні вияви персонажів, представлені 5 лексемами. Найбільш вживаною є лексема *тихо*. Зафіксовано 12 односкладних прислівникових речень з лексемою *тихо* у ролі головного компонента. Менш вживаними є лексеми типу: *шумно* (1 речення), *голосно* (1 речення), *людно* (1 речення), *галасливо* (1 речення).

7) ознаку за освітленням: *світло, темно, ясно, видно, видно* напр.:

- **Видно:** ***Видно було** по всьому, що Цвичок воговорився у директоровому кабінеті на три роки наперед* (12, с. 55); *А рано встануть, зберуться, роздивляться дорогу, - добре, що на всі боки далеко **видно**, - й висунуться потихесеньку на гостинець* (9, с. 64);
- **Ясно:** *Надворі, як і зранку, знову **стало ясно** і сонячно* (12, с. 118); *Проте було **ясно** й привітно* (9, с. 33); ***Було ясно**, що далі іти нікуди* (9, с. 57);
- **Темно:** ***Темно зробилося**, як під кобеняком, за два кроки поперед себе нічого не видно* (15, с. 211); *Тут **темно*** (9, с. 60); ***Темно ж**, все одно узорів на сорочці не видно* (9, с. 65);
- **Світло:** *Наступного дня надворі вже **було світло** і **ясно*** (9, с. 137);

- **Видко:** *З Дмитрючкою ще буде видко* (9, с. 46).

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на параметри за освітленістю, представлені 5 лексемами. Найбільш вживаними є лексеми *ясно, темно*. Зафіксовано 3 односкладних прислівникових речень з лексемою *темно* в ролі головного компонента. Підраховано 3 односкладних прислівникових речень з лексемою *ясно* в ролі головного компонента. Доволі часто Марія Матіос вживає прислівник *видно* (2 речення). Менш вживаними є лексеми типу: *світло* (1 речення), *видко* (1 речення).

- 8) температуру (як щодо внутрішнього стану людини, так і щодо стану довкілля): *тепло, холодно, прохолодно, зимно, тепліше* напр.:

- **Тепло:** *І так яось по-домашньому, тепло, з ледь усміхненим обличчям, стоїть незрушно і поїдає очима його роботу* (12, с. 46); *Опівдні зробилося зовсім тепло* (12, с. 106); *Вбралася тепло* (12, с. 25); *Буде нам так сонячно і тепло біля вікон сонячних стоять* (12, с. 118);

- **Тепліше:** *Буде тепліше...* (9, с. 37);

- **Холодно:** *Дощ перестав, проте було вітряно й холодно* (6, с. 150).

Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на температурні параметри, представлені 3 лексемами. Найбільш вживаною є лексема *тепло*. Зафіксовано 4 односкладних прислівникових речення з лексемою *тепло* в ролі головного компонента, компаративна форма прислівника – *тепліше* (1 речення). Менш вживаною є лексема *холодно* (1 речення).

- 9) кольорові характеристики: *зелено, червоно, голубо, біло, багряно, чорно, сіро*, напр.:

- **Зелено, червоно, голубо, синьо:** *І зелено, й червоно, і голубо, й біло, й синьо...* (8, с. 56);

- **Біло:** *Враз у вагоні стало біло* – поїзд вирвався з-під землі на поверхню (6, с. 98).

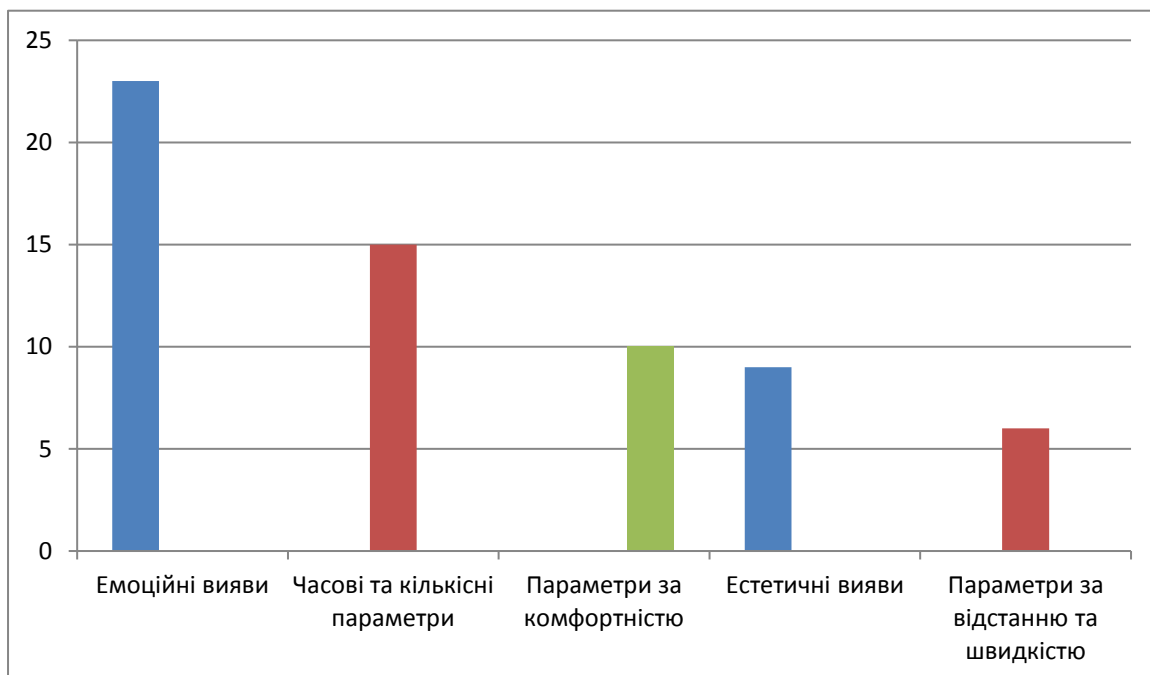
Якісно-кількісні прислівники, у ролі головного компонента односкладних прислівникових речень у дискурсі Марії Матіос, що вказують на кольорові характеристики, представлені 7 лексемами. Зафіксовано 1 односкладне прислівникове речення з лексемами *зелено, червоно, голубо, синьо* в ролі головних компонентів. Також виявлено 1 односкладне прислівникове речення з лексемою *біло* в ролі головного компонента.

Отже, Марія Матіос у своїй мовотворчості активно послуговується різноманітними прислівниковими лексемами, які вазують на температуру, силу та інтенсивність звукового вияву, кольорові характеристики, ознаки за освітленістю, параметри за комфортністю, естетичні вияви, параметри за відстанню та швидкістю, часові та кількісні параметри, емоційні вияви. На підставі вищезазначених параметрів та характеристик, якісно-кількісні прислівники в ролі основної частини складеного головного члена прислівникових односкладних речень, було виокремлено 9 тематичних груп. Найбільш вживаними в художніх творах Марії Матіос є прислівники, які вказують на емоційні вияви. У цій тематичній групі було засвідчено 23 прислівникових лексеми, вжиті в 37 реченнях. Чималу кількість прислівників Марія Матіос використовує на позначення часових та кількісних параметрів. Ця тематична група нараховує 15 прислівникових лексем, які було вжито в 27 реченнях. Часто письменниця використовує прислівники, які вказують на параметри за комфортністю. Усього було зафіксовано 10 прислівникових лексем, які було вжито в 10 реченнях. На позначення естетичних виявів Марія Матіос використала 9 прислівників, які було вжито в 13 реченнях. Для позначення параметрів за відстанню та швидкістю письменниця використала 6 лексем, які було вжито 7 реченнях (див. Діаграма 1). У тематичній групі, яка охоплює ознаки за освітленням, було підраховано 7 лексем у 10 односкладних прислівникових реченнях. У 16 реченнях було підраховано 5 прислівникових лексем на позначення сили та інтенсивності звукового вияву. На позначення температурних параметрів було використано 3 прислівникових лексеми, які

вжились в реченнях. Порівняно небагато лексем було використано на позначення кольорових ознак. У 2 односкладних прислівникових реченнях було підраховано 2 лексеми (див. Діаграма 2).

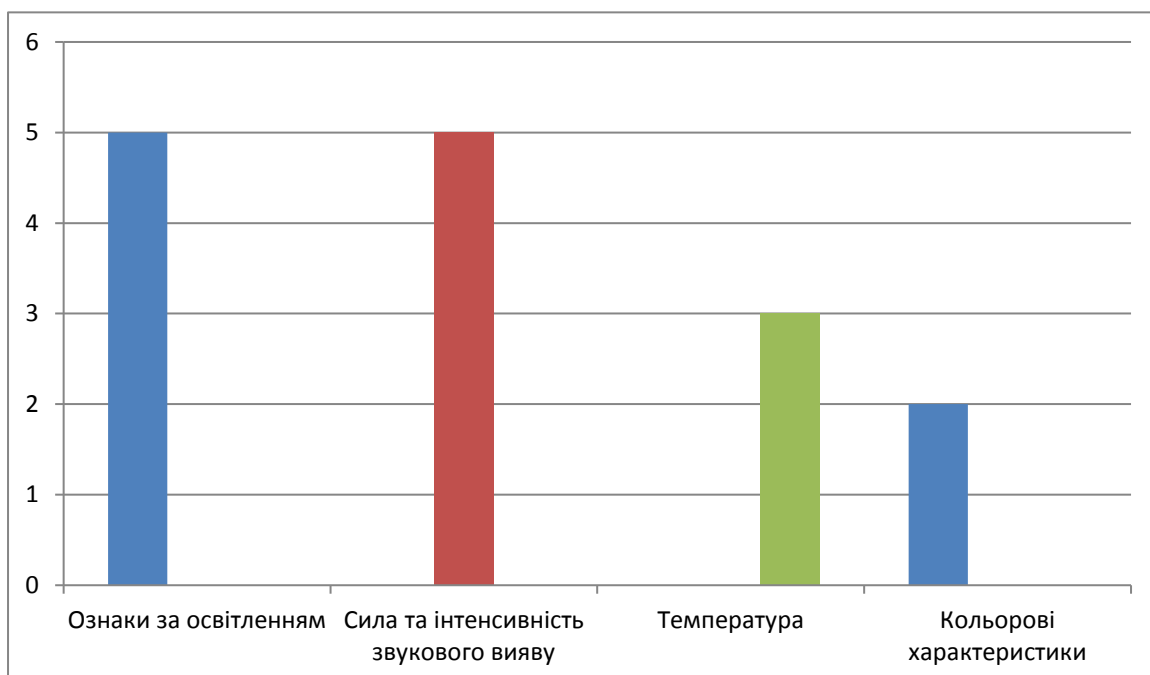
Діаграма 1

Частотність вживання прислівникових лексем за тематичними групами

Діаграма 2

Частотність вживання прислівникових лексем за тематичними групами

Особливістю індивідуально-авторської манери Марії Матіос є також те, що письменниця в ролі основної частини головного члена односкладного прислівникового речення використовує компаративні форми прислівників: *Людям, які були в хаті, стало веселіше* (8, с. 41); *Тепліше, але ще не гаряче* (8, с. 62). Створюючи колоритні психолого-емоційні контексти, письменниця послуговується також суплетивними формами прислівникових лексем, напр.: *Найгарячіше у цей час було за сусіднім столом* (6, с. 87); *Найбільш ніяково і досадно було моїй матері* (9, с. 75). Або ж компаративні форми у сполученні з прислівниками зі значенням міри й ступеня на зразок *трохи тепліший, значно холодніший*, як-от: *Сьогодні увечері було значно холодніше, ніж учора* (9, с. 207); *Від цих слів на душі стало значно тепліше* (9, с. 210).

Отже, Марія Матіос широко використовує односкладні прислівникові речення з головним членом, вираженим якісно-кількісними прислівниками. Семантика таких прислівників має широкий спектр. До найчастіше вживаних належать якісно-кількісні прислівники із семантикою на означення кольору, звуку, температури, освітленості, естетичних та емоційних виявів, комфортності, відстані, швидкості, часу, кількості. У контекстах письменниці ширше функціонує форма нульового ступеня якісно-кількісних прислівників, компаративні та суплетивні форм менш поширені.

2.2 Семантичні параметри головного компонента односкладних прислівникових речень у малій прозі Марії Матіос

Серед односкладних прислівникових речень перш за все виділяються структури з словами, що виражають певне сприймання – *видно, видко, чутно, примітно, помітно* і под. Ці слова за своїм походженням є дієсловами і тому зберегли керування знахідним відмінком (*видно що, видко що, чутно що, примітно що, помітно що*). Головну позицію у такому випадку займає саме знахідний відмінок. Багато вітчизняних науковців називають такі речення двоскладними. Зокрема, Н. Ю. Шведова присвятила дослідженню цього питання чимало розвідок. Дослідниця дотримується думки, що не тільки з

семантичного погляду, а й з формального речення з дієсловами справді сприймаються як двоскладні речення. У подібних реченнях немає суб'єкта в називному відмінку, а знахідний відмінок означає здебільшого об'єкт, тому доцільніше визначати такого роду речення як односкладні. У художніх текстах Марії Матіос предикативні прислівники *чутно, видно, видко* і под. найчастіше виступають із іменниками або займенниками вжитими в давальному відмінку. Наприклад: *Тим часом Івану видно було, як у другій кімнаті жінка присіла перед грубкою*(12, с. 97); *Нам було видко, що шибки горіли від сонця*(8, с. 37). Ці і схожі речення дуже подібні до двоскладних речень наявністю в них знахідного відмінка, який історично стоїть на місці іменника чи займенника вжитого в називному відмінку.

Зазвичай знахідний відмінок в односкладних прислівникових реченнях в малій прозі Марії Матіос стоїть після предикативного прислівника і має значення об'єкта. Наприклад: *Як далеко, видно наше село* (12, с.49); *Видновнебі ясну зорю* (6, с. 78); *Згодом нам стало помітно зарево* (1, с. 27); *Стало чутно постріл з рушниці* (10, с. 45); *Чутно ржання коней* (12, с. 156). Коли знахідний відмінок набуває стоїть в односкладному реченні після прислівника, то автоматично набуває значення суб'єкта: *Як і ось землю видно стало* (1, с. 17); *В хаті стало видко* (10, с. 34); *Тільки хати і видно* (10, с. 35).

У художніх текстах Марії Матіос доволі часто зустрічаються односкладні речення, в яких родовий відмінок заміняє знахідний: *Таке горе, що й білого світу не видно* (12, с. 172); *Його не видно стало* (12, с. 87); *Згодом і її не стало видно* (12, с. 88); *А її й не чутно* (12, с. 89). У цих і подібних реченнях іменник ужитий у родовому відмінку, набуває суб'єктивного значення. У більшості односкладних прислівникових речень, що стосуються осіб, відчувається відсутність назви суб'єкта в давальному відмінку. Часто на відсутність суб'єкта вказують другорядні зауваження – *з дому, з вікна, з кімнатитощо*, наприклад: *З вікна було видно цвіт вишні* (14, с. 54); *Її з кімнати було геть не чутно* (6, с. 67); *З хати було видно майже все* (16, с. 71). У тих випадках, коли суб'єкт у давальному відмінку

словесно виражається сам, то знахідний відмінок, якщо він є в реченні, виступає лише в ролі об'єкта. Наприклад: *Тим часом Івану було видно, як у другій кімнаті Даруся присіла перед грубкою* (12, с. 88); *Нам стало видно перші наслідки нашої праці* (1, с. 7).

При предикативах із модальним значенням необхідності, можливості, повинності *можна, не можна, необхідно, треба, не треба, потрібно, не потрібнота* ін. знахідний відмінок уживається рідко. Наприклад: *Що їй було потрібно в першу чергу* (7, с. 14); *Мені тепер тебе дуже і дуже треба* (10, с. 25). Найчастіше разом із модальними дієсловами вживається родовий відмінок: *А Івану тогочільки і потрібно* (12, с. 54); *То Даруся та тепер мені треба* (12, с. 57); *Мені нікого тепер не треба, окрім цієї дівчини* (12, с. 61).

Предикативи категорії стану *жаль, жалко, стидно, стидко, шкода, соромнотощо* в дискурсі Марії Матіос уживаються разом з родовим відмінком. Як правило, при них завжди виступає давальний відмінок суб'єкта, напр.: *Шкода мені стало дівчини молодой* (10, с. 31); *Іванові стало жаль молодой дівчини* (10, с. 49); *Жалко їй було своїх батьків* (12, с. 166); *Їй і досі соромно своїх почуттів* (12, с. 125).

Варто також зазначити, що з багатьма предикативними прислівниками родовий та знахідний відмінки не вживаються. Подібні прислівники можуть виражати фізичний, психічний стан людини або ж стан природи. Речення, які виражають фізичний або психічний стан людини і мають при собі суб'єкт, прийнято називати односкладно-двокомпонентними реченнями. Здебільшого до них належать синтаксичні структури з якісно-оцінними предикативними прислівниками. Суб'єкт у таких речення часто може виражатися у формі давального відмінка: *Сумно було дитині, жалко бідолашного батька* (12, с. 152); *Мені з ним... дуже добре... і дуже спокійно* (1, с. 37); *Йому було, видно, прохолодно* (8, с. 21); *Сусідці зробилася прикро за дівчину* (12, с. 33); прийменником *у (в)* з родовим відмінком: *В її голові й у її серців неї було далеко не пусто* (12, с. 37); *Я до неї ходжу, бо в неї спокійно* (12, с. 6); прийменником *на* з місцевим відмінком: *Стало добре і приємно на душі* (14, с. 127); *На серці було спокійно і тепло* (10, с. 28); *Тоскно й*

погано... ставало на серці від її журної пісні (8, с. 51); *На серці важко й тяжко* (14, с. 163); поєднанням давального відмінка з прийменником чи з декількома різними прийменниками: *Після першої розмови з дівчиною йому на душі стало якось тихо і мирно* (12, с. 61); *Чого мені на серці так погано* (6, с. 105); *Так уже в неї на душі кепсько* (7, с. 177). Двокомпонентними ще можуть бути і речення з предикативними прислівниками часового або просторового значення. Суб'єкт у таких реченнях виражається давальним відмінком, прийменником *в* з місцевим відмінком, *для* з родовим відмінком, напр.: *Ні, каже Даруся, – нам туди ще дуже далеко* (12, с. 45); *Просторо тоді було молодим* (14, с. 82); *Мені тісно з тобою в одній хаті* (8, с. 52); *Для тебе це ще рано* (14, с. 5).

У багатьох випадках за допомогою предикативних прислівників утворюються речення про навколишнє середовище, в яких немає суб'єкта. Такі речення мають всього один семантичний компонент – предикат, на формально-граматичному рівні – головний член речення. Такі речення є односкладно-однокомпонентними. Односкладно-однокомпонентні речення створюються здебільшого якісно-оцінними предикативними прислівниками. Основний тип таких речень – з просторовими і часовими формами, що виражаються прислівниками чи прийменниковими конструкціями. Такі форми вживаються послідовно і їх не можна вважати детермінантами. Ці речення також не мають суб'єктного значення, тому їх не можна визначити семантичним компонентом. Як і в дієслівних, в односкладних прислівникових реченнях, їх слід назвати просторовими і часовими членами. Наприклад, із просторовими членами: *Сьогодні надворі було ясно, місячно* (6, с. 101); *Навколо було так світло, так тихо, так ясно* (14, с. 13); *Вогко кругом, холоднішають дні* (12, с. 31); *Надворі вже холодно* (1, с. 8); *На цвинтарі безлюдно, тихо* (10, с. 33). Наприклад, з часовими членами: *Сьогодні знову холодно і сиво* (14, с. 66); *Зранку до обіду сонячно, та з обіду – дощ* (16, с. 97); *Та похмуро вже третій день* (14, с. 19). Наприклад, на поєднання просторових і часових елементів: *Якийсь час навколо було спокійно і тихо* (8, с. 4); *Душно було в маленькій хатині від диму й*

солодкого чаду (6, с. 55). У більшості односкладних прислівникових речень на просторове значення накладається суб'єктне і речення наближається до двоскладного: *У них було завжди світло та чисто* (12, с. 112); *В їх оселі було чисто, як у вінку* (8, с. 14). Можливі односкладні прислівникові речення і без просторових і часових членів. Ці речення є неповними: *Було сіро, непривітно, похмуро* (14, с. 164); *Стало хмуро* (8, с. 3); *Було безлюдно, туманно, вітряно* (12, с. 81); *А місячно так* (10, с. 23).

Отже, односкладні прислівникові речення в малій прозі Марії Матіос можуть утворюватися також за допомогою просторових і часових предикативних прислівників. У односкладних реченнях з просторовим значенням у ролі предикативних прислівників можуть виступати локальні члени: *Тут весело* (14, с. 21); *Там широко* (8, с. 13); *На сільських вулицях вузько* (16, с. 15); *На дні було мілко* (14, с. 75). У односкладних реченнях з часовими предикативними прислівниками можливі темпоральні члени: *Але тепер вже пізно* (1, с. 24); *Було вже досить пізно* (10, с. 45); *Ще рано* (6, с. 94).

Таким чином, сучасна письменниця Марія Матіос у своїй мовотворчості активно послуговується односкладними прислівниковими реченнями з головним компонентом, вираженим якісно-кількісними прислівниками. Семантика цих прислівників має широкий спектр у художніх текстах письменниці. До найчастіше вживаних належать якісно-кількісні прислівники із семантикою на означення емоційних виявів (засвідчено 23 прислівникових лексеми, які було вжито в 37 реченнях), часових та кількісних параметрів (засвідчено 15 прислівникових лексем, які було вжито в 27 реченнях), параметрів за комфортністю (засвідчено 10 прислівникових лексем, які було вжито в 15 реченнях), естетичних виявів (засвідчено 9 прислівникових лексем, які було вжито в 13 реченнях), параметрів за відстанню та швидкістю (засвідчено 6 прислівникових лексем, які було вжито в 7 реченнях), ознак за освітленням (засвідчено 5 лексем, які було вжито в 10 реченнях), сили та інтенсивності звукового вияву (засвідчено 5 лексем, які було вжито в 16 реченнях), температури

(засвідчено 3 прислівникових лексеми, які було вжито в 6 реченнях), кольорових характеристик (засвідчено 2 прислівникових лексеми, які було вжито в 2 реченнях). Помітною особливістю індивідуально-авторської манери письменниці є також те, що Марія Матіос в ролі основної частини головного члена односкладного прислівникового речення використовує компаративні форми прислівників. Для того, щоб створити колоритні психолого-емоційні контексти, письменниця використовує також суплетивні форми прислівникових лексем, або ж компаративні форми у сполученні з прислівниками зі значенням міри й ступеня. Проте в контекстах письменниці ширше функціонує форма нульового ступеня якісно-кількісних прислівників, компаративні та суплетивні форми є менш поширеними. Односкладні прислівникові речення в малій прозі Марії Матіос можуть утворюватися теж за допомогою просторових і часових предикативних прислівників. У односкладних реченнях із просторовим значенням у ролі предикативних прислівників можуть виступати безпосередньо локальні члени, а у односкладних реченнях з часовими предикативними прислівниками можливі темпоральні члени.

ВИСНОВКИ

Таким чином, односкладні речення в синтаксисі сучасної української літературної мови є функціонально різними. Парадигми односкладних речень сучасної української мови не становлять усталену систему. Вони виникли з певних мовних перетворень і продовжують варіюватися і донині.

Значну увагу вивченню головного компонента односкладного речення як виразника предикативності в 60-ті – 70-ті рр. ХХ ст. приділяли Л. А. Булаховський, Н. Ф. Завгородня, Ф. П. Смагленко, О. С. Мельничук, П. С. Дудик. У цей же час були спроби визначити сутність, типи та структуру односкладних речень. Зокрема цим питанням займалися В. А. Белошапкова, Г. О. Золотова, Т. П. Ломтєв, А. М. Мухін, Н. Ю. Шведова, І. І. Слинько, О. С. Мельничук, Н. Л. Іваницька.

У 80-ті – 90-ті рр. ХХ ст. став поширеним комплексний підхід до вивчення односкладних речень, який безпосередньо ґрунтувався на аналізі їхніх формальних і семантичних ознак (В. В. Бабайцева, О. І. Москальська, В. Д. Климонов, С. І. Сятковський, Й. Ф. Андерш, К. П. Югай). Комплексний підхід сприяв глибшому осмисленню сутності односкладних речень, а також актуалізував проблему їх класифікації, насамперед за морфологічними (П. О. Лекант, І. Р. Вихованець, М. В. Мірченко, В. А. Городецька), структурно-семантичними (А. П. Загнітко), функціонально-синтаксичними (Л. О. Кадомцева) ознаками.

Найновіший етап вивчення односкладних речень (перше десятиріччя ХХІ ст.) пов'язаний із дослідженням його у співвідношенні різнорівневих ознак, присвячений дослідженню кореляції формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних параметрів (М. В. Мірченко, К. Г. Городенська, К. В. Косенко, О. В. Голдз, О. О. Правда, О. В. Борисова, О. С. Сазонова, Л. М. Коваль).

Односкладність – синтаксичне явище, яке і досі перебуває в центрі уваги лінгвістів. У сучасному мовознавстві зазнають нового трактування такі

категорії, як функціональне призначення односкладних речень, прийоми їх композиції в художніх текстах, добір і спеціалізація в конкретних ситуаціях спілкування. Односкладні конструкції є відмітною ознакою художньої літератури. У художніх текстах односкладні речення об'єктивно відображають навколишню дійсність. Односкладні прислівникові речення являють собою конструкції зі складеним головним членом, вираженим предикативними прислівниками, у поєднанні з дієсловами-зв'язками. Спочатку односкладні речення з предикативними прислівниками і предикативами називали безособовими прислівниковими реченнями. Згодом, коли з'явилося вчення про категорію стану, то їх вже почали називати реченнями з категорією стану чи з безособово-предикативними словами. Зокрема, в «Русской граматике» за 1980 р. хоча і розмежовуються предикативні прислівники і предикативи, проте односкладні конструкції з ними визначаються як власне прислівникові. Г.О. Золотова у своїх працях теж часто використовує назву прислівникові речення, але під цією назвою об'єднує і однокомпонентні, і двокомпонентні речення. Предикативні прислівники і предикати – це поняття нетотожні. Оскільки, предикативні прислівники стосуються виключно прислівників, а предикативи у свою чергу виокремлюються і серед прислівників, і серед іменників, і серед дієслів – зокрема дієприкметникові предикативи на *но-*, *то-*. Поняття предикативи у своєму значенні набагато ширше за поняття предикативні прислівники. Є вагомі підстави для того, щоб називати речення з цими формами не прислівниковими, а односкладними з предикативними прислівниками і предикативами.

Односкладне речення – тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами (другорядними членами) головного члена, що виступає засобом вираження предикативності. За своєю синтаксичною суттю головний компонент односкладного речення – є повнозначним лексичним компонентом, який об'єктивує предикативне ядро односкладного речення. Термін «односкладні

речення» запровадив і обґрунтував О. О. Шахматов у праці «Синтаксис російської мови». Саме О. О. Шахматов уперше детально дослідив і термінологічно кваліфікував односкладні речення як автономний об'єкт аналізу. Він розмежував односкладні та двоскладні конструкції не за граматичною семантикою, а за способом вираження «психологічної комунікації – одиниці, що становить єдність двох психологічних уявлень – психологічного суб'єкта і психологічного предиката, поєднаних між собою предикативним зв'язком, де основним уявленням є суб'єкт, а залежним – предикат». Односкладними трактує конструкції, що не мають вербального вираження тих членів, на які розгалужується кожна психологічна комунікація. Дослідник виокремив чотири типи односкладних речень. У межах безособових речень О. О. Шахматов виокремив прислівниковий структурно-семантичний тип односкладного речення. Запропонований ним підхід до витлумачення односкладних речень є одним із основних у мовознавстві впродовж і до цього часу.

Протягом тривалого часу неоднакове концептуальне витлумачення категорії головних компонентів односкладних речень спричинилося також до неузгодженості її термінологічного найменування. Залежно від потрактування мовної природи цього синтаксичного компонента маємо такі його номінації: головний член односкладного речення, присудок односкладного речення, підмет або присудок односкладного речення залежно від його морфологічного вираження. З огляду на багатоярусність реченнєвої конструкції, а також на відносне закріплення певних термінологічних назв за складниками відповідних ярусів (член речення – складник формально-синтаксичного ярусу, синтаксема – складник семантико-синтаксичного ярусу, семантема – складник власне-семантичного ярусу) коректним, на нашу думку, видається термін *головний компонент односкладного речення*. Саме цей термін є робочим у сучасному українському синтаксисі і шкільній програмі. Тому ми обрали його робочим у нашому дослідженні.

На формально-синтаксичному рівні головні компоненти односкладних речень можуть мати просту (одноелементну) і складену (дво-, триелементну) будову. Відповідно до морфологічної форми головні компоненти односкладних речень можуть бути дієслівними, іменниковими, інфінітивними і прислівниковими, що уможливило поділ односкладних конструкцій на дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові. За синтаксичною суттю головний компонент односкладного речення – третій головний компонент ієрархічної структури простого речення, що є повнозначним лексичним компонентом, який об'єктивує предикативне ядро односкладного речення.

Отже, Марія Матіос у своїй мовотворчості широко послуговується односкладними прислівниковими реченнями з головним компонентом, вираженим якісно-кількісними прислівниками. Семантика таких прислівників має широкий спектр. До найчастіше вживаних належать якісно-кількісні прислівники із семантикою на означення емоційних виявів (зафіксовано 23 прислівникових лексеми, які було вжито в 37 реченнях), часових та кількісних параметрів (зафіксовано 15 прислівникових лексем, які було вжито в 27 реченнях), параметрів за комфортністю (зафіксовано 10 прислівникових лексем, які було вжито в 15 реченнях), естетичних виявів (зафіксовано 9 прислівникових лексем, які було вжито в 13 реченнях), параметрів за відстанню та швидкістю (зафіксовано 6 прислівникових лексем, які було вжито в 7 реченнях), ознак за освітленням (зафіксовано 5 лексем, які було вжито в 10 реченнях), сили та інтенсивності звукового вияву (зафіксовано 5 лексем, які було вжито в 16 реченнях), температури (зафіксовано 3 прислівникових лексеми, які було вжито в 6 реченнях), кольорових характеристик (зафіксовано 2 прислівникових лексеми, які було вжито в 2 реченнях). Помітною особливістю індивідуально-авторської манери письменниці є також те, що Марія Матіос в ролі основної частини головного члена односкладного прислівникового речення використовує компаративні форми прислівників. Для того, щоб створити колоритні психолого-емоційні контексти, письменниця використовує також суплетивні

форми прислівникових лексем, або ж компаративні форми у сполученні з прислівниками зі значенням міри й ступеня. Проте в контекстах письменниці ширше функціонує форма нульового ступеня якісно-кількісних прислівників, компаративні та суплетивні форми є менш поширеними. Односкладні прислівникові речення в малій прозі Марії Матіос можуть утворюватися також за допомогою просторових і часових предикативних прислівників. В односкладних реченнях з просторовим значенням у ролі предикативних прислівників можуть виступати локальні члени: *Тут весело; Там широко; На сільських вулицях вузько; На дні було мілко.* У односкладних реченнях з часовими предикативними прислівниками можливі темпоральні члени: *Але тепер вже пізно; Було вже досить пізно; Ще рано.*

Проведені наукові пошуки розширили сферу синтаксичних досліджень і можуть стати в майбутньому підґрунтям для поглибленого вивчення тем із синтаксису в шкільній програмі, подальшого розроблення теорії і практики односкладних прислівникових речень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андерш Й. Ф. До питання про семантичну структуру речення / Й. Ф. Андерш // Мовознавство. – 1984. – №5. – С. 20–23.
2. Арполенко Г. П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові / Г. П. Арполенко, В. П. Забеліна – Київ : Наук. думка, 1982. – 234 с.
3. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке / В. В. Бабайцева – Москва, 1968. – 110 с.
4. Баган М. П. Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові : дис. ... кандидат. філол. наук: спец.10.02.01. / Баган Мирослава Петрівна. – Київ, 1999. – 141 с.
5. Бакум З. Антропоніми у мові авторів Марії Матіос / З. Бакум // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. – Вип. 12. – 2010. – С. 197–200.
6. Бевзенко С. П. До питання про «категорію стану» як окрему частину мови в українській мові / С. П. Бевзенко // Наук. зап. Ужгор. ун-ту. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1959. – Т. 37.– С. 12–21.
7. Бевзенко С. П. До питання про модальні дієслова в українській мові / С. П. Бевзенко // Наук. зап. Ужгор. ун-ту. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1959. – Т. 37. – С. 4–8.
8. Белошапкова В. А. Современный русский язык: Синтаксис / В. А. Белошапкова. – Москва: Высш. шк., 1977.– 392 с.
9. Білодід І. К. Курс історії української літературної мови / І. К. Білодіда. – Київ, 1958. – Т.1.– 249 с.
10. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / І. К. Білодід. – Київ : Наук. думка, 1972. – 504 с.
11. Біятенко Л. О. Деякі відомості про номінативне речення / Л. О. Біятенко // Наук. зап. Київ. пед. ін-ту. – Київ, 1958. – Т. 29. – С. 17–21.

12. Біятенко Л. О. Номінативні речення в сучасній українській літературній мові / Л. О. Біятенко // Наук. зап. Київ. пед. ін-ту. – Київ, 1957. – Т. 24. – С. 24–30.
13. Бовтрук Н.І. До питання про значення й синтаксичну функцію дієприслівників і дієприслівникових зворотів у сучасній українській мові / Н. І. Бовтрук // Наук. зап. Київ. пед. ін-ту. – Київ, 1957. – Т. 24. – С. 16–25.
14. Брицин В.М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження / В. М. Брицин // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С.81–87.
15. Брицин В. М. Односкладні речення слов'янських мов у функціонально-граматичному та етнолінгвістичному аспектах / В. М. Брицин // Мовознавство. – 2003. – № 2/3. – С.59–63.
16. Булаховський Л. А. Українська мова / Л. А. Булаховський // Вибр. праці: В 5 т. – Київ, 1977. – Т. 2.– С. 21–31.
17. Булаховський Л. А. Підвищений курс української мови / Л. А. Булаховський. – Харків : Рад. шк., 1971. – 291 с.
18. Булаховський Л. А. Питання синтаксису простого речення в українській мові / Л. А. Булаховський // Дослідження з синтаксису української мови. – Київ : Рад. шк., 1949.– С. 33– 42.
19. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. – Москва : Высш. шк., 1973.– 197 с.
20. Ващенко В. С. Українська мова / В. С. Ващенко // Вид-во Харків. ун-ту. – Харків, 1959.– С. 27–37.
21. Вихованець І. Р. Називний, орудний і знахідний відмінки у функції присудка / І. Р. Вихованець // Укр. мова і літ. в шк. – 1973. – № 8.– С. 20–33.
22. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філолог. факульт. вузів / І. Р. Вихованець. – Київ : Либідь, 1993. – 368 с.

23. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: підруч. для студ. філолог. факульт. вузів / І. Р. Вихованець. – Київ : Либідь, 1992. – 344 с.
24. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – Київ : Наук. думка, 1983. – 278 с.
25. Вихованець І. Р. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – Київ : Рад. шк., 1982. – 212 с.
26. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова / М. Т. Чемерисов, Є. І. Чернов. – Київ : Вища шк. Головне вид-во, 1976. – 184 с.
27. Герман К.Ф. Структурно-семантичний аналіз складносурядних речень сучасної української літературної мови / К. Ф. Герман // Вид-во Чернів. ун-ту. – Чернівці, 1973. – С. 24–35.
28. Голдз О. В. Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Голдз. – Київ, 2013. – 11 с.
29. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – Київ, 1991. – 203 с.
30. Городенська К. Г. Семантичні групи прислівників у синтаксичній сфері дієлова / К. Г. Городенська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. Вип. 10 – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008.
31. Горпинич В.О. Морфологія української мови / В. О. Горпинич. – Київ : ВЦ «Академія», 2004. – С. 233.
32. Горпинич В. О. Українська мова / В. О. Горпинич. – Київ : Вища шк. Головне вид-во, 1977. – Ч. 2. – 265 с.
33. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень : посібник для вчителів / В. Д. Горяний. – Київ : Рад.шк., 1984. – С. 42–43.

34. Грищенко А. П. Історія української мови: Синтаксис. Морфологія / А. П. Грищенко, В. В. Німчук, В. М. Руснак, Г. Х. Щербашня. – Київ : Наук. думка, 1983. – 412 с.
35. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові / А. П. Грищенко. – Київ : Наук. думка, 1969. – 312 с.
36. Джугастрянська Ю. Три світи Марії Матіос [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://litakzent.com/2008/04/04/julija-dzhuhastrjanska-try-svity-mariji-matios>–Назва з титул. екрана.
37. Доленко М.Т. Сучасна українська мова / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук. – Київ : Вища шк., 1974. – 278 с.
38. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства / С. І. Дорошенко, П. С Дудик. – Київ : Вищ. шк., 1974. – 293 с.
39. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – Київ : Наук. думка, 1973. – 224 с.
40. Дудик П. С. Синтаксис української мови: підручник / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – Київ : ВЦ «Академія», 2010. – 384 с.
41. Евтеева М. А. Предложно-падежные формы субстантива с совмещенным (локально-субъектным) значением в составе простого предложения: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. А. Евтеева. – Москва, 1980. – С. 10–11.
42. Єрмакова С. Д. Про однорідність головних членів у односкладних реченнях / С. Д. Єрмакова // Укр. мова і літ. в шк. – 1969. – № 10. – С. 10–13.
43. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – Київ : Наук. думка, 1982. – 172 с.
44. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Київ : Вища шк., 1972. – Ч. 1. – 392 с.

45. Завальнюк І. Я. Односкладність як синтаксичне явище: (на матеріалі газетного тексту) / І. Я.Завальнюк, Н. І.Ковальчук // Філологічні студії: зб. наук. праць. – Вип. 5. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, 2007. – С.113–115.
46. Завальнюк І. Я. Прагмастилістичний потенціал односкладних конструкцій у газетному тексті / І. Я. Завальнюк, Т. М. Ткач // Філологічні студії : збірник наукових статей. Вип. 9. – Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2011. – С. 123–130.
47. Загнітко А.О. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс) / А. П. Загнітко. – Київ, 1996.– 198 с.
48. Загнітко А. О. Теоретична граматика української мови. Синтаксис / А. О. Загнітко. – Донецьк, 2001.– 214 с.
49. Загнітко А. О. Синтаксична синоніміка і синтаксична деривація / А. О. Загнітко. – Донецьк, 2003.– 201 с.
50. Загнітко А. О. Теорія сучасного синтаксису: монографія / А. О. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.
51. Загородський А. О. Граматика української мови: Синтаксис / А. О. Загородський. – Київ : Рад. шк., 1952. – Ч. 2.– 234 с.
52. Зелінська О., Тищенко Т. Виразальний потенціал діалектної лексики в романах Марії Матіос [Електронний ресурс] // Режим доступу:
<http://dspace.udpu.org/ua:8080/jspui/bistream/6789/1681/1vyrazhalnyjpotenzial.pdf> – Назва з титул. екрана.
53. Золотова А. Г. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – Москва : Наука, 1982. – 245 с.
54. Золотова А. Г. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – Москва : Наука, 1973.– 307 с.
55. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – Київ : Вищ. шк., 1966. – 195 с.

56. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова / М. П. Івченко.– Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 387 с.
57. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кавера. – Київ, 2008. – 14 с.
58. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – Київ : Вища школа, 1985. – 130 с.
59. Камынина А. А. Современный русский язык: Синтаксис простого предложения / А. А. Камынина. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 253 с.
60. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – Київ, 1992. – 312 с.
61. Каранська М. У. Сполучники що, щоб і граматичні конструкції з ними в сучасній українській літературній мові / М. У. Каранська. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. – 214 с.
62. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – Ленинград : Наука, 1972. –119 с.
63. Кващук А. Г. Синтаксис складного речення / А. Г. Кващук. – Київ : Рад. шк., 1986. – 314 с.
64. Коваль Л. М. Головний компонент односкладного речення в між'ярусних співвідношеннях : автореф. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / Л. М. Коваль. – Київ, 2015. – 37 с.
65. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія / Л. М.Коваль. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. – 316 с.
66. Коваль Л. М. З історії вивчення односкладного речення [Текст] / Людмила Коваль // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 14. – С. 90–94.

67. Коваль Л. М. Еволюція вивчення односкладного речення в українському мовознавстві [Текст] / Людмила Коваль // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки: зб. наук. праць. – Кіровоград: КДПУ, 2012. – Вип. 105 (1). – С. 347–351.
68. Коваль Л. М. Предикативність односкладного речення: логічний та граматичний аспекти [Текст] / Людмила Коваль // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2012. – Вип. 33. – С. 117–123.
69. Коваль Л. М. Синтаксичний статус головного компонента односкладного речення в українській мові [Текст] / Людмила Коваль // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. – Черкаси, 2012. – Вип. 14/15. – С. 226–231.
70. Коваль Л. М. Типологія односкладних речень української мови / Л. М. Коваль // Лінгвістичні читання : зб. статей / ред. кол.: О. А. Павлушенко, Н. М. Павликівська. – Вінниця: Ландо, 2012. – Вип. 5. – С. 153–160.
71. Кокорина С. И. К вопросу о семантическом субъекте / С. И. Кокорина // Вопросы русского языкознания. – 1979. – № 2. – С. 81.
72. Коструба П. П. Висловлення як основна одиниця живої мови / П. П. Коструба // Питання українського мовознавства. – 1958. – № 3. – С. 68–73.
73. Кротевич Є. В. Будова складнопідрядного речення / Є. В. Кротевич. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1951. – 192 с.
74. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / Б. М. Кулик. – Київ : Рад. шк., 1965. – Ч.2. – 274 с.
75. Кухарева В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / В. І. Кухарева. – Київ, 2003. – 20 с.

76. Кучеренко І. К. Об'єкт і предмет синтаксису / І. К. Кучеренко // Укр. мовознавство. – 1973. – № 1. – С. 30–42.
77. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія / І. К. Кучеренко. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – Ч. 1. – 452 с.
78. Кучеренко І. К. Логіко-граматична природа односкладних речень / І. К. Кучеренко // Мовознавство. – 1974. – № 4. – С. 29–38.
79. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 292 с.
80. Лекант О. П. Синтаксис простого предложения в современном русском языке / О. П. Лекант. – Москва, 1974. – С. 19–30.
81. Медушевський А. П. Сучасна українська літературна мова / А. П. Медушевський. – Київ : Вища шк. Головне вид-во, 1975. – 243 с.
82. Медушевський А. П. Уроки з української мови в середній школі: Синтаксис / А. П. Медушевський. – Київ : Рад. шк., 1959. – 318 с.
83. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – Київ : Наук. думка, 1966. – 324 с.
84. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць / Олександр Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 356–357.
85. Москаленко Н. А. Нарис історії української граматичної термінології / Н. А. Москаленко. – Київ : Рад. шк., 1959. – 223 с.
86. Москаленко Н. А. Односкладні речення / Н. А. Москаленко. – Одеса : Вид-во Одеськ. ун-ту, 1965. – 232 с.
87. Мухин А. М. Синтаксемный анализ и проблема уровней языка / А. М. Мухин. – Ленинград : Наука, 1980. – 276 с.
88. Навальна М. Головний компонент односкладного речення в контексті семантичного синтаксису [Текст] / Марина Навальна // Українська мова. – 2015. – №3. – С. 155–158.

89. Павлишин Г. Багатство словесного вираження внутрішнього світу персонажів у художньому дискурсі Марії Матіос [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VZhDU/2011_58/vip_58_42.pdf–Назва з титул. екрана
90. Пархоменко О. М. Українська мова / О. М. Пархоменко. – Київ : Рад. шк., 1961. – Ч.2. – 375 с.
91. Півторак Г. П. Оповідання написано – оповідання написане / О. М. Пархоменко // Питання мовної культури. – 1970. – № 4. – С. 55.
92. Піскун Г. О. Складний присудок і його структурні типи / Г. О. Піскун. – Київ : Рад. шк., 1968. – 255 с.
93. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта у структурі простого речення / М. Я. Плющ. – Київ : Вищ. шк. Головне вид-во, 1986. – 341 с.
94. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потєбня. – Москва, 1977. – 255с.
95. Проблеми синтаксису: Праці міжвузівської наукової конференції з питань синтаксису. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1963. – 321 с.
96. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – Київ : Наук. думка, 1971. – 398 с.
97. Русская грамматика. – Москва : Наука, 1980. – 388 с.
98. Синтаксис словосполучення і простого речення. – Київ: Наук. думка, 1975. – 212 с.
99. Слинько І. І. Парадигматика простого речення української мови (односкладне речення) / І. І. Слинько // Мовознавство. – 1980. – № 3. – С. 22–29.
100. Слинько І. І. Парадигматика складного речення / І. І. Слинько // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 18–25.
101. Слинько І. І. Чи є односкладні речення? / І. І. Слинько // Мовознавство. – 1985. – № 4. – С. 5–12.

102. Слинсько І. І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання / Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – Київ : Вища школа, 1994. – 670 с.
103. Словник української мови. – Київ : Наук. думка, 1980. – Т. XI.– 798 с.
104. Смагленко Ф. П. Про безособові речення з словами на -но, -то у присудку / Ф. П. Смагленко // Праці Одес. держ. ун-ту. – Вип. 2 – Одеса : ОДУ, 1961. – С. 87.
105. Тимченко Є. К. Українська граматики / Є. К. Тимченко. – Київ : Криниця, 1988. – 376 с.
106. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
107. Хомякова Е. Г. Антропоцентризм просторово-часових параметрів / Е. Г. Хомякова // Категоризація світу : просторово і час. – Москва : Изд-во Москов. ун-та, 1997. – С. 75.
108. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф. Шульжук. – Київ : Академія, 2004. – 408 с.
109. Шульжук К. Ф. Складні багатоконпонентні речення в українській мові / К. Ф. Шульжук. – Київ : Вищ. шк., 1986. – 317 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матіос Марія. Апокаліпсис. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 37 с.
2. Матіос Марія. Життя коротке, щоб казати ні. – Львів : ЛА «Піраміда», 2001. – 238 с.
3. Матіос Марія. Жіночий аркан. – Львів : ЛА «Піраміда», 2001. – 308 с.
4. Матіос Марія. Жіночий аркан у саду нетерпіння. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 306 с.
5. Матіос Марія. Кулінарні фіглі. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 208 с.
6. Матіос Марія. Майже ніколи не навпаки: Вид. 2-ге. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 176 с.
7. Матіос Марія. Містер і місіс Ю в країні укрів. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 214 с.
8. Матіос Марія. Москалиця. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 64 с.
9. Матіос Марія. Нація: вид. шосте. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 256 с.
10. Матіос Марія. Не плачте за мною ніколи. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 54 с.
11. Матіос Марія. Приватний щоденник : Майдан, Війна... . – Львів : ЛА «Піраміда», 2015. – 356 с.
12. Матіос Марія. Солодка Даруся. Вид. 7-е. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 188 с.
13. Матіос Марія. Фуршет. – Львів : ЛА «Піраміда», 2002. – 228 с.
14. Матіос Марія. Хроніка українського самашествія. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 167 с.
15. Матіос М. Чотири пори життя. – Львів : Піраміда, 2009. – 264 с.
16. Матіос Марія. 100 тисяч слів про любов включаючи вигуки. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 167 с.